

Andrzej Stawarz

Moje spojrzenie na 20 lat działalności Muzeum Niepodległości w Warszawie

---

Niepodległość i Pamięć 17/1 (31), 5-27

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Andrzej Stawarz

Warszawa

Moje spojrzenie na 20 lat działalności Muzeum Niepodległości w Warszawie

W związku z zakończeniem mojej pracy na stanowisku dyrektora¹ Muzeum Niepodległości w Warszawie poczuwam się do obowiązku przedłożenia wszystkim zainteresowanym dalszymi losami tej placówki opracowania syntetycznie podsumowującego osiągnięcia instytucji od momentu jej utworzenia do schyłku 2009 roku. Przedmiotem niniejszego szkicu są wyłącznie obiektywne fakty, zaś ocenę efektów działalności prowadzonej przeze mnie placówki (przez 19 lat i 4 miesiące) pozostawiam Szanownym Czytelnikom.

Na wstępie przypomnę, iż 30 stycznia 2010 r. upłynęło 20 lat od utworzenia i rozpoczęcia pracy przez Muzeum Niepodległości w Warszawie², które powstało u zarania III Rzeczypospolitej i rozwija się w warunkach nowej rzeczywistości politycznej, społecznej i gospodarczej kraju. Ostatnia dekada XX wieku, jak i pierwsza dekada XXI stulecia, to zarówno czas kształtowania nowoczesnej świadomości historycznej, jak i formowania na nowo polskich instytucji kultury. Zmiany dokonujące się w Polsce po roku 1989 mają niezwykle doniosły charakter, warunkują współczesne i przyszłe kierunki naszego życia społecznego, zapewne nie pozostają też bez istotnego wpływu na tożsamość narodową i kształt państwa, ale także i stosunek społeczeństwa do niepodległości i suwerenności. Trzeba przy tym podkreślić, iż instytucje kultury natrafiły w ostatnich kilkunastu latach na wiele ograniczeń i niebezpieczeństw, utrudniających właściwe funkcjonowanie w warunkach liberalizacji życia ekonomicznego, pluralizmu postaw społecznych oraz w związku z postępującą komercjalizacją, która w znacznie szerszym zakresie niż przed 1989 rokiem objęła sferę kultury.

Zanim przejdę do omówienia działalności naszego Muzeum, wspomnę o wcześniejszych próbach inicjowania czy też powoływania do życia placówek muzealnych o podobnym charakterze w Warszawie. Przede wszystkim przywołać trzeba projekt utworzenia „muzeum martyrologii ruchów wolnościowych” w X Pawilonie Cytadeli War-

-
- 1 Na stanowisko dyrektora zostałem powołany przez ministra kultury i sztuki p. Izabelę Cywińską w dniu 16 lipca 1990 r., zaś odwołany z tego stanowiska w dniu 18 listopada 2009 r. w trybie nagłym (bez podania jakichkolwiek przyczyn) na podstawie uchwały Zarządu Województwa Mazowieckiego z 17 listopada 2009 r.
  - 2 Muzeum, początkowo pod nazwą Muzeum Historii Polskich Ruchów Niepodległościowych i Społecznych w Warszawie, zostało powołane do życia zarządzeniem nr 6 ministra kultury i sztuki w dniu 30 stycznia 1990 r. Natomiast Zarządzenia nr 4 i 5 ministra kultury i sztuki (z tego samego dnia) likwidowały Muzeum Lenina oraz Muzeum Historii Polskiego Ruchu Rewolucyjnego.

szawskiej, który miał być realizowany z woli Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego. Powołana została w tym celu komisja międzyministerialna³, która już w czerwcu 1919 r. przystąpiła do pierwszych prac koncepcyjnych. Jak informowała ówczesna prasa warszawska zakładano, że X Pawilon CW zostanie wyłączony z „zakresu użytkowania przez władze wojskowe”, a następnie – przy udziale historyków – opracowany zostanie projekt „przebudowy X pawilonu na Muzeum martyrologii polskiej i archiwum działań spiskowych”⁴. Po wydzieleniu obiektu X Pawilonu z terenu wojskowego placówka miała być przekazana decyzją Rady Ministrów „opiece i zarządowi” Ministerstwa Sztuki i Kultury⁵. Tak się jednak nie stało, tym bardziej, że Ministerstwo Sztuki i Kultury na początku lat 20. zostało zlikwidowane, zaś Ministerstwo Spraw Wojskowych nie wydzieliło X Pawilonu z terenów wojskowych Cytadeli. Po kilkuletnich debatach specjalistów, przedstawicieli środowisk społecznych, w tym uczestników walki o niepodległość i b. więźniów politycznych uporządkowano miejsca straceń, wyremontowano niewielką część X Pawilonu z przeznaczeniem na ekspozycje muzealne⁶. Praktycznie nie zdołano jednak utworzyć pełnowymiarowego muzeum, które byłoby na co dzień dostępne dla publiczności, bowiem X Pawilon znajdował się nadal na terenie wojskowym, gdzie wejście dla cywili było uzależnione każdorazowo od zgody dowództwa Cytadeli⁷. Faktycznie nie było też wówczas właściwego klimatu politycznego dla uruchomienia tego rodzaju placówki. Natomiast obóz rządowy zdecydował niedługo po śmierci Józefa Piłsudskiego o utworzeniu w Belwederze Muzeum Jego Imienia, które miało trwale upamiętnić czyn niepodległościowy Marszałka i piłsudczyków⁸. Dopiero po II wojnie światowej X Pawilon został wydzielony z terenu objętego administracją wojskową i przekazany w zarząd Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej na Żoliborzu. W latach 1962-1969 utworzono tu wreszcie placówkę muzealną pod nazwą Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej, która jednak nie uzyskała statusu instytucji samodzielnej, lecz stała się oddziałem Muzeum Historii Polskich Ruchów Rewolucyjnych⁹. Po likwidacji MHPRR, od 30 stycznia 1990 r. Muzeum X Pawilonu C.W. (podobnie jak Muzeum Więzienia Pawiak), jest oddziałem Muzeum Niepodległości. Tym samym można mówić o nawiązaniu do przedwojennej idei utworzenia muzeum upamiętniającego polskie tradycje niepodległościowe.

Warto też powiedzieć o idei muzeum dokumentującego czyn niepodległościowy, która pojawiła się z inicjatywy Fundacji „Polonia Restituta” u zarania III Rzeczpospo-

3 Na podstawie Rozkazu Naczelnika Państwa z 29 maja 1919 r.

4 „Gazeta Poranna” 11 VI 1919.

5 Archiwum Akt Nowych, Cytadela Warszawska – X Pawilon, sygn. 34/I-2.

6 Z okazji 10-lecia odzyskania niepodległości w celach X Pawilonu wmurowane zostały i uroczystie odsłonięte tablice poświęcone Romualdowi Trauguttowi, Józefowi Piłsudskiemu, Józefowi Montwiłł-Mireckiemu i Stefanowi Okrzei.

7 Szerzej na temat prac związanych z tworzeniem muzeum w X Pawilonie CW: E. Kołodziej, *Organizacyjne podstawy upamiętnienia tradycji niepodległościowych w Warszawie w latach II Rzeczypospolitej*, [w:] Warszawa. *O czym mówią pomniki i kamienie*, pod red. K. Móraskiego i A. Stawarza, Warszawa 1999, s. 66-74. Po roku 1928 rozważano też możliwość utworzenia Muzeum Martyrologii (lub Niepodległości) w Forcie Traugutta, przy wykorzystaniu części zbiorów Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu, które powróciły do kraju. Por. S. Łagowski, *Historia Warszawskiej Cytadeli*, Pruszków 2001, s. 102.

8 Patrz: Kołodziej, op. cit., s. 74-83.

9 Muzeum X Pawilonu utworzono na podstawie zarządzenia ministra kultury i sztuki z 24 sierpnia 1962 r. Ekspozycja stała została otwarta w roku 1969. Patrz: Łagowski, op. cit., s. 138. Z niedawno wydanych opracowań szersze materiały poświęcone Cytadeli Warszawskiej i X Pawilonowi zawiera t. 12 czasopisma „Niepodległość i Pamięć” wydany w 1998 r.

litych w roku 1989. Jednym z celów tej fundacji było utworzenie w Sulejówku, z możliwością przeniesienia po pewnym czasie do Warszawy, placówki muzealnej mającej zajmować się upamiętnianiem i spopularyzowaniem w społeczeństwie procesu odzyskania przez Polskę niepodległości w roku 1918. Idea ta zapewne dojrzywała w związku z obchodami 70. rocznicy odzyskania niepodległości, nie uzyskała jednak – mimo nie-małych starań działaczy Fundacji – wsparcia ze strony Ministerstwa Kultury i Sztuki. Niemniej, być może właśnie za sprawą podsunięcia przez Fundację tego pomysłu, minister kultury i sztuki powołał do życia nową placówkę – Muzeum Niepodległości.

Obejmując stanowisko dyrektora tego Muzeum i przystępując do opracowania koncepcji jego działalności przyjąłem jako podstawę, iż z całą pewnością niepodległość, wpisana w nazwę naszego Muzeum, nie jest li tylko przedmiotem działań czysto muzealnych, bowiem nie jest wartością, ideą czy bytem realnym, które należy rozpatrywać wyłącznie w kategoriach historycznych. Okazało się bowiem, iż niepodległość po 1989 roku jest postrzegana przez znaczną część naszego społeczeństwa jako stan naturalny, wręcz jako warunek *sine qua non* normalnego funkcjonowania narodu i państwa we współczesnym świecie¹⁰. Niepodległość nie jest jednakowoż darem otrzymanym na zawsze, zatem umacnianie, pielęgnowanie niepodległości jest wielkim zadaniem narodowym wymagającym od każdego z obywateli (na każdym stanowisku pracy i twórczości) codziennego, wytrwałego trudu i dbałości o dobro wspólne, o zachowanie polskości¹¹. Niewątpliwie wielkim wyzwaniem dla Polski i Polaków, związanym z naszym pełnoprawnym uczestnictwem w Unii Europejskiej, jest dążenie do w miarę szybkiego i wydatnego zmniejszenia dystansu ekonomicznego i cywilizacyjnego, jaki nas od dawna dzieli w stosunku do Europy Zachodniej, a może nawet jego zlikwidowanie w perspektywie życia kilku następnych pokoleń. Ale zarazem to dążenie nie może odbyć się kosztem zatraty wartości duchowych, ograniczenia rozwoju kulturowego czy też doprowadzić do erozji świadomości narodowej.

Rozważając w związku z tym rolę, jaką od początku swojego istnienia odgrywa Muzeum Niepodległości w działaniach na rzecz niepodległości, kształtowania nowoczesnego patriotyzmu i umacniania polskości, należało przede wszystkim mieć na uwadze znaczenie najbardziej wartościowych tradycji historycznych i doświadczeń, z odniesieniem ich do współczesnej sytuacji państwa i narodu, jak też mając na uwadze perspektywę kształtowania życia narodowego przyszłych pokoleń. Dzieło służby dla narodu nasza placówka zapoczątkowała w końcu stycznia 1990 roku, zaledwie kilka miesięcy po narodzinach III Rzeczypospolitej. Kilka miesięcy trwało przejmowanie zbiorów i majątku po dwóch zlikwidowanych muzeach. Dopiero w drugiej połowie tegoż roku ukształtowane zostały główne założenia koncepcji działalności nowego muzeum, które siłą rzeczy musiało stać się placówką chroniącą pamiętki dokumentujące

10 Trzeba w związku z tym przypomnieć, iż w roku 1990 Polska nie była państwem całkowicie suwerennym, bowiem na jej terytorium stacjonowały jeszcze wojska sowieckie (do 1993 r.). Perspektywa przystąpienia do Unii Europejskiej była jeszcze dosyć odległa, a dla zapewnienia bezpieczeństwa należało możliwie szybko zapewnić przyjęcie Polski do NATO. Zresztą był to czas niezwykle gorący dla Europy Środkowo-Wschodniej – odzyskując niepodległość wychodziły ze strefy wpływów (lub wręcz władztwa) b. Związku Radzieckiego kolejne państwa, ale też postępowało zjednoczenie Niemiec. I ten kontekst istotnych zmian musiał być uwzględniony także w związku z kształtowaniem programu pracy Muzeum Niepodległości.

11 W tej jakże ważnej kwestii ciekawą i inspirującą do wielu dalszych przemyśleń analizę przeprowadził podczas VII Kongresu Regionalnych Towarzystw Kultury prof. dr Andrzej Tyszką w referacie pt. *Kształtowanie ducha i postawy polskości u progu XXI wieku*, patrz publikacja w: *Być narodowi pożytecznym*, pod red. A.J. Omelaniuka, Gorzów Wlkp.-Wrocław 2002, s. 37-56.

polski czyn niepodległościowy od schyłku XVIII wieku po czasy najnowsze, kiedy mieliśmy do czynienia z transformacją ustrojową a Polska ponownie rozpoczęła swój marsz do wolności i demokracji. Jednak instytucja muzealna skupiająca się niemal wyłącznie na tego rodzaju pracy z góry skazuje się na rolę swoistego pomnika symbolizującego ofiarą, heroiczną, ale jednak w przeważającej mierze martyrologiczną przeszłość narodu. Tymczasem należało określić konieczne w nowych warunkach kierunki działania, które nie tylko byłyby sprzyjające dla wspomagania procesu edukacji historycznej jako takiej, ale powinny wspierać tak zaniedbane i wypaczone w poprzednim okresie wychowanie patriotyczne, co nie pozostało bez wpływu na zmiany świadomościowe kilku kolejnych pokoleń. Niebawem miało się okazać, iż liberalizacja życia społecznego i gospodarczego, komercjalizacja większości sfer działalności, pociągnęły za sobą w obrębie wielu grup społecznych deprecjację wielu wartości duchowych, nadużywanie wolności, zanik autorytetów, czy wręcz w niektórych środowiskach społecznych zdecydowały o zapominaniu czy też odwracaniu się od rodzimych tradycji, w tym także niemal zanegowaniu dziedzictwa niepodległościowo-patriotycznego jako wartości istotnej dla rozwoju współczesnego narodu.

Określenie wyrazistej koncepcji, czytelnej dla odbiorców i uczestników kultury, w przypadku tak szczególnej instytucji muzealnej okazało się w tych warunkach zadaniem wcale nietrywialnym. Syntetycznie w statucie Muzeum określono, iż celem działalności placówki jest: (...) *dokumentowanie i popularyzowanie wiedzy historycznej o dziejach Polski od czasów rozbiorów do współczesności, ze szczególnym uwzględnieniem działalności niepodległościowej oraz państwowotwórczej, a także procesów związanych z kształtowaniem się tożsamości narodowej i regionalnej na tle zmian politycznych, cywilizacyjnych, społeczno-kulturowych, gospodarczych i światopoglądowych*. Jednocześnie przyjąłem, iż u podstaw pracy organizacyjnej, a przede wszystkim merytorycznej legną trzy zasadnicze założenia: 1) nowe muzeum podejmuje współpracę i stopniowo umacniania więzi z pokoleniem kombatanów i weteranów walk o wolność Polski; 2) muzeum ukierunkowuje główne formy działalności edukacyjnej i popularyzatorskiej przede wszystkim na młode pokolenie; co w rezultacie miało dać szansę odtworzenia mocno nadwątlonej przez jakże jednostronnie ideologiczne ukierunkowanie w okresie PRL-u „sztafety pokoleń” między pokoleniem dziadków i ich wnuków czy prawnuków, bowiem pokolenie średnie w zmienionych warunkach społeczno-ekonomicznych było zajęte niemal wyłącznie codziennym zabieganiem o podstawy bytu, mało lub nieskutecznie zajmując się wychowywaniem dzieci; 3) muzeum bezpośrednio nie będzie się wiązało ideowo z jednym tylko, wybranym współczesnym nurtem działalności politycznej, jako że uznaje się niepodległość za wartość niezwykle istotną dla całego narodu, ponieważ za wolną i suwerenną Ojczyznę walczyły – na wiele sposobów – liczne pokolenia Polaków, zaś nurtów politycznych aktywnie związanych z ideą niepodległości było wiele.

Program działalności Muzeum Niepodległości jest od samego początku istnienia placówki kształtowany i modyfikowany wraz z powiększaniem zbiorów, tworzeniem nowych kolekcji (a przez to poszerzaniem zakresu zainteresowania poznawczego, jak i popularyzacji)¹², pozyskiwaniem do współpracy kolejnych środowisk, organizacji, stowarzyszeń, dla których tradycje niepodległościowe (podkreślam raz jeszcze – wiążą-

---

12 Szeroką charakterystykę działalności muzeum znajdzie Czytelnik w opracowaniu: *10-lecie Muzeum Niepodległości w Warszawie 1990-2000. Księga pamiątkowa*, red. A. Stawarz, Warszawa 2000. Dane kronikarskie o głównych działaniach muzeum w latach 2000/2001 – 2003 zostały opublikowane w kolejnych numerach czasopisma „Niepodległość i Pamięć” (nr 17, 18, 19, 20).

ce się z wieloma nurtami społeczno-politycznymi) przedstawiają wielką, niezbywalną wartość, stanowiąc zarazem podwalinę wspomnianej już tutaj wcześniej „sztafety pokoleń” służącej przekazywaniu wiedzy historycznej i wzmacnianiu procesu wychowania patriotycznego. Przykładowo można wymienić wzorcowe sytuacje spotkań międzypokoleniowych, jakie miały miejsce podczas wystaw: „Kamyk na szanicy” (Rzecz o Aleksandrze Kamińskim i bohaterach powieści „Kamienie na szaniec”), „Warszawska Zawisza – najmłodszy żołnierz Armii Krajowej” czy też „Pawiak 1835-1944” oraz „Sybiracy 1940-1956”. Młodzi widzowie poznawali w ramach tych wystaw wojenną, zesłańczą, obozową czy łagrową przeszłość nie tylko oglądając pamiątki, fotografie i dokumenty oraz słuchając komentarzy historyka, lecz mieli także możliwość bezpośredniego spotkania się i porozmawiania z uczestnikami i bohaterami wydarzeń sprzed kilkudziesięciu lat, bohaterami, którzy w czasie wojny mieli mniej więcej tyle samo lat, co dzisiejsi młodzi widzowie zwiedzający daną ekspozycję. To wręcz wymarzona dla współczesnego muzeum sytuacja, która jednak zdarza się, niestety, coraz rzadziej, tak że w większości tego typu wystaw posiłkować się trzeba przede wszystkim odtwarzaniem filmowych zapisów dokumentalnych, prelekcjami znakomitych historyków oraz programami literacko-dokumentalnymi z udziałem zawodowych aktorów. Przez pierwsze lata naszej pracy wykształcił się dzięki temu nowy typ muzealnej lekcji historii, w ramach której zostały połączone i zharmonizowane elementy przekazu bezpośredniego (prelekcja historyka, czasem osobista relacja uczestnika wydarzeń, inscenizacja parateatralna) z audio-wizualnymi (wystawa i obraz filmowy, przezroczka, pokaz multimedialny)¹³. Od kilku już lat wykorzystywane są w działaniach edukacyjnych i popularyzatorskich możliwości komputera i odpowiednich programów, niemniej w sytuacji tak swoistej instytucji jak muzeum trzeba mieć na uwadze to, iż nawet najlepsza i najciekawsza prezentacja multimedialna nie zastąpi całkowicie dotychczasowych, charakterystycznych dla każdej placówki muzealnej form upowszechniania wiedzy o przeszłości.

W minionym 20-leciu działania wystawiennicze i edukacyjne (popularyzatorskie) skupione zostały na kilku podstawowych sferach zagadnień. Oto one: symbolika narodowa (znaki tożsamości), obchody rocznic i świąt narodowych (koncentrowanie się na imponderabiliach i przypominaniu najistotniejszych dla narodu wydarzeń)¹⁴, biografie wielkich Polaków (znanych, ale też wielu zapomnianych) – działaczy niepodległościowych, polityków, wojskowych, twórców kultury narodowej, naukowców. Upamiętnianiu tradycji historycznych, czynu wolnościowego, działalności wielu postaci służą często organizowane spotkania i wieczory, którym nadaje się w muzeum niejednokrotnie uroczysty charakter: na salę wprowadzane są sztandary wojskowe bądź też organizacje kultywujących tradycje niepodległościowe (w tym kombatanckich, harcerskich i in.); obecni są przedstawiciele wojska w mundurach, zaś niekiedy też przedstawiciele orga-

13 Największym zainteresowaniem szkół cieszą się od kilku lat tematy lekcji muzealnych: „Ustanowienie i upadek Konstytucji 3-Maja”, „Powstanie styczniowe”, „Więźniowie X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej – bojownicy niepodległości”, „Józef Piłsudski”, „Odzyskanie niepodległości w 1918 r.”, „Sybiracy 1940-1956”. Systematycznie lista ta jest powiększana. Niedawno np. spore zainteresowanie młodzieży szkolnej wzbudziła wystawa przygotowana przez Instytut Pamięi Narodowej o metodach działania resortu „bezpieki” w latach 1944-1956. Zwykle w ciągu roku kalendarzowego realizowanych jest średnio ok. 200-250 lekcji muzealnych dla 5,5 – 6 tys. młodzieży.

14 W szczególności: święta narodowe – 3 maja, 15 sierpnia i 11 listopada, rocznice wybuchu powstań narodowych – kościuszkowskiego, listopadowego, styczniowego (niedawno także – 100-lecia rewolucji 1905 roku), wielkopolskiego, powstań śląskich, warszawskiego 1944 r.; wreszcie – Września 1939 r. oraz zakończenia II wojny światowej.

nizacji społecznych w swoich uniformach; po części oficjalnej następuje część artystyczna (znani aktorzy i pieśniarze, orkiestry wojskowe, chóry, instrumentalisci). Wiele spotkań tego typu wiąże się z rocznicami powstań narodowych, a także przybliżane są biografie wybitnych, ale i czasem mniej znanych bojowników, przywódców, działaczy niepodległościowych. W szczególności dużym zainteresowaniem publiczności cieszą się cykle spotkań: „W marszu do niepodległości” pod redakcją Zbigniewa Mierzińskiego (z prelekcjami historyków oraz prezentacjami fonograficznych archiwaliów); „Wieczory pamięci” pod redakcją Jacka Z. Sawickiego (z projekcjami filmów dokumentalnych), „Być Polakiem” pod redakcją Andrzeja Stawarza, Zbigniewa Zielińskiego oraz Zbigniewa Mierzińskiego. W działaniach Muzeum Niepodległości jest też miejsce na prezentowanie wiedzy i otwarte dyskusje o roli tradycji niepodległościowych we współczesnym życiu społecznym – niejednokrotnie czyni się to na przykładzie konkretnych regionów i małych ojczyzn, częstokroć także w kontekście dziedzictwa kulturowego¹⁵. Muzeum organizuje też od początku swej działalności konferencje naukowe i sesje popularnonaukowe. Godzi się podkreślić, iż do tradycji naszej placówki weszły już coroczne sesje poświęcone osobie marszałka Józefa Piłsudskiego, organizowane zwykle w marcu („W dniu Imienin Marszałka”) lub w maju – w kolejne rocznice śmierci, a od kilku lat sesje i spotkania poświęcone drugiemu z wybitnych twórców II Rzeczypospolitej – Romanowi Dmowskiemu. Muzeum nie stroni od konferencji organizowanych w związku z istotnymi rocznicami (np. dotyczącymi wybitnych bojowników i działaczy ruchu niepodległościowego, powstań narodowych, odzyskania niepodległości, walk Polaków w II wojnie światowej itp.) czy też stara się włączyć do ruchu naukowego zajmującego się istotnymi zagadnieniami współczesności (np. wizje Polski niepodległej, tożsamość kulturowa, upamiętnianie czynu niepodległościowego, rozwój społeczeństwa obywatelskiego itp.)¹⁶. Większość wymienionych form działalności, oparta na wykorzystaniu własnego potencjału zbiorów i przygotowywanych wystawach, jak i rozwijanej współpracy z wieloma środowiskami społecznymi, skierowana jest do szkół – podstawowych, gimnazjalnych i ponad gimnazjalnych. I chociaż nasze oferty kierujemy głównie do nauczycieli historii, to stale modyfikujemy nasze propozycje w ten sposób, by placówka była także coraz bardziej atrakcyjna dla nauczycieli języka polskiego, Wiedzy o Społeczeństwie oraz innych specjalności. Od kilku lat prowadzone są kursy doskonalenia zawodowego dla nauczycieli „Mazowsze – dziedzictwo i współczesność”

15 Służyły temu w latach 2000-2004 m.in. cykle spotkań „Prezentacje – mistrzowie małych ojczyzn” czy też „Mazowsze – dziedzictwo i współczesność”, jak i oddzielne okolicznościowe spotkania. W początkach 2005 r. dokonano syntezy obu form, co zaowocowało zainaugurowaniem Spotkań Mistrzów Małych Ojczyzn (pierwsza edycja 9-12 marca).

16 Przykładowo warto wymienić tematy kilkunastu sesji organizowanych przy udziale Muzeum Niepodległości w naszej siedzibie: „Warszawa. O czym mówią pomniki i kamienie” (1999), „Rola i miejsce ziemiaństwa w historii Polski pierwszej połowy XX wieku” (2000), „Warszawa i Mazowsze w walce o niepodległość kraju w latach 1794-1920” (2001), „Rola rzek i twierdz w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r. oraz kampanii wrześniowej 1939 r.” (2002); „Dziedzictwo kulturowe Mazowsza” (dwie części: 2001 i 2002), „Wizje programowe Polski niepodległej w przeszłości i teraźniejszości” (2002), „Stefan Żeromski 1864-1925. Życie i twórczość” (2003), „Tożsamość kulturowa regionu w warunkach integracji europejskiej – przykład Mazowsza” (2003), „Święto niepodległości – tradycja a współczesność” (2003), „Insurekcja kościuszkowska w dziejach i tradycji” (2004), „Rok 1920 w dziejach i tradycji” (2005), „Dziedzictwo rewolucji 1905-1907” (2005), „Polska dyplomacja kulturalna po roku 1918. Osiągnięcia, potrzeby, perspektywy” (2007), „Polski obyczaj patriotyczny – ciągłość i zmiana” (2007), „Na drogach do Niepodległej. Inicjatywy obywatelskie Polaków w XIX i początkach XX w.” (2008), „Początki dyplomacji II Rzeczypospolitej” (2009). Materiały z tych konferencji (poza ostatnią z wymienionych) zostały opublikowane w odrębnych tomach.

(w wykładach i warsztatach uczestniczą nauczyciele realizujący w szkołach tzw. ścieżkę międzyprzedmiotową „Dziedzictwo kultury regionu”)¹⁷ oraz od 2004 r. pod hasłem „Jaka Polska?”, w ramach którego nauczyciele historii i WOS uczestniczą w debatach toczonych przez wybitnych znawców najnowszej historii Polski¹⁸. Do zwyczaju weszło już, iż średnio co najmniej raz w tygodniu odbywają się w naszym Muzeum cykliczne spotkania tematyczne, które mają charakter otwarty, ponadto udostępniane są sale muzealne na spotkania młodych historyków ze studenckich kół naukowych, członków stowarzyszeń i klubów kolekcjonerów, organizacji kombatanckich, towarzystw naukowych i społeczno-kulturalnych. Warto dodać, iż znakomita większość częstych uczestników spotkań muzealnych założyła w 1999 r. Koło Przyjaciół Muzeum Niepodległości (liczy blisko 700 członków), które działa pod przewodnictwem Zbigniewa Zielińskiego, pierwszego w dziejach III Rzeczypospolitej ministra-kierownika Urzędu ds. Kombatantów i Osób Represjonowanych. Koło Przyjaciół MN, niezależnie od uczestniczenia swoich członków w rozlicznych spotkaniach, promocjach czy sesjach, inicjuje nowe formy działania oraz wspomaga popularyzację działalności Muzeum. Zwykle w ciągu roku średnio odbywa się 200-220 imprez, w których łącznie bierze udział 20-25 tys. osób. Największym zainteresowaniem publiczności cieszą się doroczne imprezy cykliczne: Noworoczny Koncert z Dedykacją (styczeń), Ferie w Muzeum (luty), W dniu Imienin Marszałka (19 marca), Dni Cytadeli Warszawskiej (maj), Dni Pamięci Pawiaka (koniec września) oraz Dni Niepodległości (zwykle 9-11 listopada).

Niewątpliwie osnową działalności Muzeum Niepodległości, jak każdego muzeum, jest wystawiennictwo. W ciągu minionych 20 lat nasze muzeum wraz z oddziałami udostępniło publiczności blisko 200 wystaw, w zdecydowanej większości zmiennych. Prace nad ekspozycjami stałymi miały charakter złożony i długofalowy, wymagały kilkuletnich prac scenariuszowych, opracowania nowych projektów plastycznych oraz sukcesywnego pozyskiwania środków finansowych. Najpierw doprowadzono do zmiany stałej ekspozycji w Muzeum Więzienia Pawiak (1991) oraz częściowej modyfikacji stałej ekspozycji w Muzeum X Pawilonu CW, polegającej na dodaniu sekwencji poświęconej pobytowi Józefa Piłsudskiego w więzieniu w Cytadeli w roku 1900 oraz ograniczeniu rozmiarów sekwencji poświęconej ruchowi rewolucyjnemu na korzyść wątków niepodległościowych (1992-1993), przed rokiem 1989 zupełnie pomijanych. Natomiast w głównej siedzibie Muzeum Niepodległości (Pałac Przebendowskich/Radziwiłłów) dopiero w 1998 r. otwarto pierwszą ekspozycję stałą pt. „Rzecz największa Polska. Druga Rzeczpospolita 1918-1939”. Wystawa ta stanowiła swoistą syntezę kilku wcześniejszych prezentacji, w tym m.in. wystaw: „Naczelnik i prezydenci Drugiej Rzeczypospolitej” (1991), „Sternik Niepodległości. W 125. rocznicę urodzin Józefa Piłsudskiego” (1992), „Polonia Restituta” (1993), „Wygrać Polskę. Pierwsze lata Drugiej Rzeczypospolitej 1918-1921” (1995). Wystaw poświęconych zagadnieniu czynu niepodległościowego było znacznie więcej, kilka z nich miało charakter przekrojowy (np. „Niepodległość i Pamięć” z 1991 r. czy „Warszawa i Mazowsze w walce o niepodległość kraju w latach 1794-1920” z 2001 r.), inne odnosiły się do kolejnych powstań narodowych („Duchowni w Powstaniu Styczniowym” w 1993 r.; „Insurekcja kościuszkowska 1794 roku” w 1994 r.; „Pamięci Romualda Traugutta i członków Rzą-

17 W sierpniu 2005 r. Muzeum Niepodległości zorganizowało po raz pierwszy Letnią Szkołę Regionalizmu dla nauczycieli województwa mazowieckiego. Inicjatywa uzyskała wsparcie finansowe Samorządu Województwa Mazowieckiego. Kolejne edycje zrealizowano w 2007 i 2008 r.

18 Pełny zapis pierwszych debat: A. Talaga, *Rozmowy o Polsce – między przeszłością a współczesnością*, Warszawa 2005.

du Narodowego – w 130. rocznicę stracenia 5 sierpnia 1864 r.” w 1994 r.; „Kobiety w Powstaniu Warszawskim” w 1994 r.; „Generał Bór-Komorowski i Jego żołnierze w Akcji «Burza»” w 1994 r.; „Warszawa w Powstaniu Listopadowym. W 165 rocznicę bitwy o Olszynkę Grochowską” w 1996 r.; „Gloria Victis. W 140 rocznicę Powstania Styczniowego” w 2004 r.; „Czterdziesty Czwarty. W 60 rocznicę Powstania Warszawskiego” w 2004 r.), walk o wolność podczas I i II wojny światowej („Okrucy pamięci. Pawiak 1939-1944” w 1990 r.; „Kamyk na szańcu. Opowieść o druhu Aleksandrze Kamińskim i Jego bohaterach” w 1991 i 1992 r.; „Najmłodszy żołnierze Armii Krajowej – Warszawska Zawisza Szare Szeregi” w 1992 r.; „Droga krzyżami znaczona. Od Monte Cassino do Wilhelmshaven” w 1994 r.; „Organizacja Małego Sabotażu Wawer” w 2000 r.; „Dzieci wojny” w 2001 r.; „Wojny o niepodległość 1914-1921 w pamięci Polaków” w 2002 r.; „Grupa «Kampinos» Armii Krajowej” w 2004 r.) bądź też słynnych kampanii wojennych czy bitew („Z Napoleonem do Moskwy. Udział Polaków w kampanii 1812 roku w dokumentach archiwalnych” w 1993 r.; „Bitwa pod Ostrołęką 26 maja 1831 r.” w 1991 r.; „Rok 1920 – na przedpolach Warszawy” w 2005 r.). Kilka wystaw poświęcono też dziejom organizacji niepodległościowych, np. Towarzystwu Gimnastycznemu „Sokół” („Czołem Ojczyźnie, szponem wrogowi. Historia Sokolstwa Polskiego 1867-1939” – w 1998 r.) i Szarym Szeregom („Dziś – jutro – pojutrze: harcerki i harcerze w służbie Polskiego Państwa Podziemnego” – w 2009 r.).

Stale obecna w wystawiennictwie Muzeum Niepodległości i jego oddziałów problematyka martyrologiczna, jest systematycznie poszerzana o wątki wcześniej nieobecne w muzealnictwie polskim lub ujmowane jednostronnie. W każdym razie wystawy o charakterze martyrologicznym nie odnosiły się tylko i wyłącznie do zbrodni „hitlerowskich” z czasów II wojny światowej¹⁹. Bardzo szybko udało się zrealizować szereg wystaw o tematyce sybirackiej i łagrowej (ekspozycje w ramach Tygodnia Sumienia w 1992 r. zrealizowane we współpracy z Archiwum Wschodnim Ośrodka „Karta”, „Zbrodnie sowieckie na więźniach latem 1940 roku na Kresach Wschodnich II RP” w 1992 r.), co pozwoliło następnie na zapoczątkowanie własnych zbiorów z tego zakresu, a w konsekwencji – już po kilku latach – przygotowanie i udostępnienie publiczności wystawy „Sybir 1940-1956” w listopadzie 1996 r., która po prezentacji w kilku miastach w kraju posłużyła jako podstawa ekspozycji stałej²⁰ zlokalizowanej w Muzeum X Pawilonu. C.W., co wydatnie wzbogaciło program działalności tej placówki. Ponadto Muzeum Niepodległości zajęło się prezentacją wystaw dotyczących zagłady Żydów oraz przypominających zbrodnię katyńską. W pierwszym przypadku były to m.in. wystawy: „Dzień w getcie warszawskim” (1992); „Pamięci Żydów polskich czasu zagłady. Rzeźby Zofii Pociłowskiej-Kann” (1993); „Pamięci Żydów polskich – kadry filmowe z Archiwum WFD” (1993); „Śladami walk i zagłady getta warszawskiego” (1993); „Getto warszawskie 1940-1942. Zdjęcia wykonane przez ludność żydowską” (1996); „Polskie Państwo Podziemne wobec tragedii Żydów 1939-1945” (w 1993 i 1998). Natomiast zbrodni katyńskiej poświęcone były wystawy „Katyń, Mied-

19 Niemniej poprzez wystawy zmienne w Muzeum Więzienia Pawiak czy głównej siedzibie Muzeum Niepodległości kilkakrotnie prezentowano pamiątki, dokumenty i prace plastyczne b. więźniów niemieckich obozów koncentracyjnych oraz więzień politycznych, takich właśnie jak Pawiak.

20 Pod nazwą „Sybiracy 1940-1956” wystawa ta funkcjonowała od lutego 2000 do jesieni 2003 r. Następnie – bez zmiany tytułu – ale wydatnie poszerzona, z nową oprawą plastyczną została ponownie otwarta w Muzeum X Pawilonu CW 25 lutego 2005 r.

noje, Charków” (1995 – pokaz prac konkursowych na projekty cmentarzy), „60 rocznica zbrodni katyńskiej” (2000).

Ważnym nurtem stały się wystawy biograficzne, które w sposób niejednokrotnie pionierski w muzealnictwie polskim przypominały zarówno bardziej, jak i mniej znane postacie historyczne zapisane w dziejach walki o wolność. Kolejno były to wystawy poświęcone Józefowi Piłsudskiemu (1991, 1992)²¹, Ignacemu Janowi Paderewskiemu (1992, 2000)²², Władysławowi Sikorskiemu (1993, 2003)²³, Leopoldowi Okulickiemu (1998)²⁴, Józefowi Hallerowi (2000)²⁵, Henrykowi Janowi Józewskiemu (2002)²⁶, Józefowi Bemowi (2003)²⁷, Romanowi Dmowskiemu (2004)²⁸. Obok postaci mężów stanu czy wybitnych dowódców kilkakrotnie przedstawiono widzom wystawy poświęcone znanym i cenionym pisarzom (Zofia Kossak, Stefan Żeromski, Antoni Ferdynand Ossendowski) oraz naukowcom (Benedykt Dybowski i inni badacze Syberii)²⁹, wreszcie też Prymasowi Tysiąclecia – Stefanowi kardynałowi Wyszyńskiemu (2006).

Z pozostałych wątków tematycznych szczególnie warto zwrócić uwagę na kilka prezentacji znaków tożsamości narodowej Polaków: „Motyw Orła Białego w zbiorach kolekcjonerskich” w 1990 r.; „Orzeł Biały 1295-1995” (1995)³⁰; „Symbole pracy i wiary” (1995); „«Kto Ty jesteś?...» Znaki polskiej tożsamości narodowej w latach 1794-1918” (2001); „Znaki państwa polskiego: herb, barwy, hymn” (2004), jak też tematyki kresowej (głównie wschodniej) – „Harczerze lwowscy 1911-1939” (1992); „Pińszczyzna, Grodzieńszczyzna... Wspomnienia” autorstwa Wiktora Zina (1992); „Lwowskie cymelia” (1993); „Dary i nabytki Kolekcji Leopoldis” (1994); „We Lwowie przed stu laty. U źródeł Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego” (1995); „Kresy Wschodnie Rzeczypospolitej. Ziemia i ludzie” (1997); „Pamięć Grodna 1919-1939” (1999); „W 60. rocznicę kaźni profesorów lwowskich” (2001); „Braśławszczyzna – kres Kresów Wschodnich” (2005) oraz śląskiej – „Sejm Śląski 1922-1939” (1993); „Wreszcie z Tobą razem Polsko! Franciszek Kurzeja – malarstwo, grafika, wycinanka” (2003); „Silesia Viva” (2005). Zaznaczono też kilkoma wystawami zainteresowanie Muzeum Niepodległości działalnością Polaków poza krajem: „Adampol-Polonezköy” (1992 i 2003); „Polacy na Zaolziu” (1993); „Tajemnice Mandżurii. Polacy w Harbinie” (1993); „Polacy w Gruzji” (1996); „W harcerskiej służbie. Fakty i dokonania ZHP poza granicami kraju” (2000). Podjęte też zostały wysiłki, by ukazać dążenia niepodległościowe w kilku krajach sąsiednich (Litwa, Słowacja)³¹ oraz podjęto wyzwanie o wiele trud-

21 Tytuły wystaw: „Naczelnik i Prezydenci Drugiej Rzeczypospolitej” (1991) i „Sternik niepodległości” (1992).

22 Wystawy nosiły tytuły: „Z ziemi amerykańskiej i francuskiej do Polski” w 1992 r. oraz „Ignacy Jan Paderewski w świecie polityki” w 2000 r.

23 Tytuł wystawy: „Naczelny Wódz generał broni Władysław Sikorski. Życie i działalność” (natomiast wersja z 2003 r., pod tym samym tytułem, została przygotowana na nowo, z wykorzystaniem nie publikowanych wcześniej materiałów).

24 Tytuł wystawy: „Generał Leopold Okulicki „Niedźwiadek”. Fakty, dokumenty, ślady, legenda”.

25 Tytuł wystawy: „Generał Józef Haller i Jego żołnierze. W 80. rocznicę powrotu Polski nad Bałtyk”.

26 Tytuł wystawy: „Henryk Jan Józewski – polityk i artysta malarz”.

27 Tytuł wystawy „Józef Bem – bohater Polski i Węgier”.

28 Tytuł wystawy: „Roman Dmowski (1864-1939). W 140. rocznicę urodzin”.

29 Tytuł wystaw: „Polscy zesłańcy po 1863 roku jako badacze Syberii” (1990); „Zofia Kossak” (1992); „Benedykt Dybowski 1833-1930” (1993); „Stefan Żeromski 1864-1925” (1994); „Antoni Ferdynand Ossendowski – pisarz, podróżnik, antykomunista” (1993).

30 Wystawa w opracowaniu artysty-plastyka Bohdana Wróblewskiego inaugurowała wówczas obchody 700-lecia Orła Białego.

31 Tytuły wystaw: „Litwa walcząca 1944-1954” (1992); „Słowackie Powstanie Narodowe i jego polscy uczestnicy” (1995).

niejsze – w 1996 r. zdecydowałem o przeniesieniu do naszej placówki z Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland w Bonn bardzo ciekawej i ważnej wystawy „Zbliżenia. Polacy – Niemcy w latach 1945-1995”, obrazującej proces pojednania obu narodów po II wojnie światowej³².

Wreszcie na odrębny cykl składają się wystawy poświęcone historii Polski w latach 1945-1989. Z tej grupy warto wyróżnić – w kolejności realizacji – kilka najistotniejszych: „Proces szesnastu przywódców Polski Podziemnej” (1990)³³; „Czas niepokornych” (1990)³⁴; „Tamte dni. W 10 rocznicę wprowadzenia stanu wojennego” (1991); „13 grudnia – obraz stanu wojennego” (1992); „Więźniowie polityczni PRL w latach 1944-1956” (1996); „Żołnierze wyklęci. Antykomunistyczne podziemie zbrojne po 1944 roku” (1999); „Stan wojenny 13 grudnia 1981 r.” (2001); „Zwyczajny resort. Ludzie i metody «bezpieki»” (2004); „Grudzień 1970” (2004); „Ostatni leśni – Mazowsze i Podlasie w ogniu 1945-1954” (2005), „Z Archiwum X Departamentu MBP” (2006), „Wolności! Chleba! Poznański Czerwiec 1956” (2006), „Żeby Polska była Polską. Rok 1980” (2006), „Solidarność Walcząca 1982-1989” (2007), „W objęciach Wielkiego Brata. Sowieci w Polsce 1944-1993” (2008). Natomiast sporadycznie prezentowane były wystawy dotyczące okresu najnowszego niepodległej Polski, po roku 1989 (np. „Wybory, nasze wybory” (1999).

Koniecznym jest wspomnieć jeszcze o cyklu wystaw poświęconych dziejom Warszawy oraz silnie z nią związanego regionu – Mazowsza. W szczególności ostatnie lata przyniosły kilka wystaw, które zainteresowały wielu miłośników stolicy i regionu: „Warszawa w odbudowie po II wojnie światowej” (2005), „Letni salon Warszawy. Trzy wieki Ogrodu Saskiego” (2005), „W rocznicę wkroczenia Armii Czerwonej do Warszawy 17 stycznia 1945 r.” (2005), „Moja Warszawa” (2006), „Śladami Aleksandra Macieszy. Dawne i dzisiejsze widoki Płocka” (2007), „Gdzie mój dom, gdzie moje miasto...” (2007), „Budujemy nowy dom, jeszcze jeden nowy dom... Dzień powszedni Warszawy 1945-1956” (2008), „Warszawa w listopadzie 1918 roku: *Tak mało pomnę, ów dzień był jak chwila...*” (2008)³⁵.

Niemale znaczenie miały też wystawy współczesnych artystów plastyków, którzy stworzonymi przez siebie oryginalnymi dziełami wyrazili osobisty stosunek do rzeczywistości naszych czasów, jak i wartości duchowych – istotnych dla Polaków, ale i Europejczyków w ogóle. Kolejno były to m.in. wystawy: „Studium czerwieni” (malarstwo Grzegorza Dąbrowy, 1991); „Sztuka Gułagu” (wystawa zorganizowana dzięki inicjatywie rosyjskiego „Memoriału” w 1992 r.); „Fritz Baumgarten – malarstwo, rysunek, grafika” (1992); „Pawiaczki w Ravensbrück. Rysunki obozowe Mai Berezowskiej, Marii Hiszpańskiej-Neumann, Jadwigi Simon-Pietkiewicz” (1994); „Otto Dressler. Wizja i prawda – z życia Europy. Godność człowieka jest nienaruszalna” (1993)³⁶; „Stefan

32 Wystawa była objęta wysokim patronatem prezydentów Niemiec i Rzeczypospolitej Polskiej.

33 Wystawę otwarto 27 sierpnia 1990 r. – był to, można powiedzieć, debiut wystawienniczy Muzeum Niepodległości w jego siedzibie (wystawę przygotowano z inicjatywy i przy bliskiej współpracy środowiska b. żołnierzy AK z Pruszkowa).

34 Faktycznie była to pierwsza własna wystawa (w aranżacji Jerzego Kaliny), którą otwarto w siedzibie Muzeum Niepodległości 8 października 1990 r. Pierwszą wersję tej wystawy (dzięki współpracy z Centrum Sztuki „Studio”) prezentowano w Pradze czeskiej (na Vaclavskim namesti) w 10. rocznicę Sierpnia 1980 r. – na przełomie sierpnia i września 1990 r. Wystawa miała jeszcze jedną prezentację zagraniczną wiosną 1991 r. w Muelheim (Niemcy).

35 Wystawę zorganizowano w 90. rocznicę odzyskania przez Polskę niepodległości.

36 Otwarcie wystawy nastąpiło w 1993 r. w związku z kolejną rocznicą agresji Rzeszy Niemieckiej na Polskę we wrześniu 1939 r. W czasie trwania wystawy rozpoczął się krwawy konflikt w Jugosławii.

Centomirski – malarstwo dedykowane ofiarom sowieckiego totalitaryzmu” (1998); „Artbarbakan’99” (1999); „Malarstwo Norberta Paprotnego” (2003); Petrasa Repšysa „Cykl Wileński (grafika i medale)” (2003); „Wiara, nadzieja, ojczyzna. Malarstwo Piotra Szalkowskiego i Grażyny Kostawskiej” (2004); „Malarski pamiętnik Feliksa Mostowicza” (2005)³⁷; „Silesia Viva” (2005)³⁸; „Reminiscencje” – rzeźbiarza Gustawa Hadyny (2006), „Jan Szczepkowski (1878-1964) – w służbie sztuce, w służbie Ojczyźnie” (2009).

Z wielu pozostałych wątków trzeba wskazać na ciekawe wystawy odnoszące się do praw człowieka („Każdy człowiek ma prawo do...” w 1998 r.), narodzin i skutków totalitaryzmu („I wojna światowa trwa do dziś” 1994 r.); wojennych losów dzieci („Dzieci tułaczki” w 1993 r.; „Dzieci wojny” w 2001 r.) oraz ukazujących różne aspekty kultury wybranych grup narodowościowych, etnicznych czy etnograficznych („Inni wśród swoich” w 1992 r.; „Dzisiejsi ludzie Polesia. Tropem ekspedycji Józefa Obrębskiego” w 1996 r.)³⁹.

W bogatym programie wystaw zmiennych, zrealizowanym w latach 1990-2009 znalazło się sporo wystaw bezpośrednio nawiązujących do przypadających w określonych latach ważnych rocznic historycznych. Zdarzało się, iż to właśnie Muzeum Niepodległości było jedynym w kraju muzeum, które poprzez wartościowe poznawczo wystawy przypominało społeczeństwu o rocznicach istotnych dla Polski wydarzeń. Miało to szczególnie istotną wymowę, gdy media nie zajmowały się zbyt szeroko odnotowywaniem tych rocznic. Tytułem przykładu, zresztą świeżej daty, należy wspomnieć o 90. rocznicy traktatu wersalskiego. Z tej okazji Muzeum Niepodległości przygotowało wystawę pt. „Powrót Polski na mapę – Traktat Wersalski 1919 roku”, na której pokazano wiele zupełnie do tej pory nieznanymi dokumentów i fotografii. Trzeba też koniecznie podkreślić, iż znaczna część wystaw mogła ujrzeć światło dzienne dzięki stopniowo rozwijanej współpracy z wieloma muzeami, ale też archiwami i bibliotekami, jak i prywatnymi kolekcjonerami. W szczególności były to muzea narodowe (i ich oddziały), Muzeum Wojska Polskiego, Muzeum Historyczne m.st. Warszawy, Archiwum Państwowe m.st. Warszawy, Archiwum Akt Nowych, Archiwum Dokumentacji Mechanicznej, Biblioteka Narodowa, a ponadto blisko setka innych placówek w całym kraju. Bez ich udziału (a trzeba tu dodać jeszcze udział w wielu wystawach osób prywatnych użyczających sporo ciekawych pamiątek, fotografii czy dzieł sztuki ze zbiorów rodzinnych) znaczna część wystaw byłaby rzecz jasna uboższa w artefakty, a tym samym mniej atrakcyjna dla publiczności.

Jak wiadomo, skuteczne rozwijanie przez muzeum działalności wystawienniczej, naukowej i edukacyjnej nie jest możliwe bez systematycznej i bardzo aktywnej pracy związanej z powiększaniem, opracowaniem i udostępnianiem własnych zbiorów. Biorąc pod uwagę skutki komercjalizacji sfery kultury oraz niedostatek środków na zakup muzealiów, należy zauważyć, iż Muzeum Niepodległości dokonało wielce znaczącego w tej mierze wysiłku. Do przejętych po Muzeum Historii Polskiego Ruchu Rewolucyj-

37 Autor przedstawił malarską wizję obecności i gehenny Polaków deportowanych po 17 IX 1939 r. z Ziemi Wschodnich RP do Kazachstanu. Z tego cyklu przeważająca część obrazów i grafik Feliksa Mostowicza znajduje się w zbiorach sztuki Muzeum Niepodległości.

38 Była to prezentacja stosunkowo niewielkiego wyboru prac śląskich artystów-malarzy ze zbiorów Muzeum Miejskiego w Zabrze. Do udostępnienia publiczności pełnej wersji tej ekspozycji jednak nie doszło.

39 Szerzej na ten temat: A. Stawarz, *Wątki etnograficzne w pracach Muzeum Niepodległości w Warszawie* [w:] *Regiony, granice, rubieże. Tom w darze dla Profesora Mariana Pokropka*, Warszawa 2005, s. 397-408.

nego oraz Muzeum Lenina zbiorów (łącznie ok. 38 tys. pozycji inwentarzowych, zgromadzonych od lat 50. do końca lat 80. XX w.) dodano w latach 1990-2009 blisko 18 tys. muzealiów, w tym ponad 90% pochodzi z darowizn i przekazów. W kilku wypadkach dobre efekty przyniosły apele ogłaszane w mediach, w wielu innych liczne osoby prywatne oraz środowiska społeczne zdecydowały się na przekazanie ciekawych i posiadających niejednokrotnie znaczną wartość historyczną pamiątek, dokumentów, fotografii, druków itd. Dzięki temu już od początku lat 90. zaczęły się kształtować wyodrębnione merytorycznie kolekcje: Kolekcja Pamięci Marszałka Józefa Piłsudskiego⁴⁰, Kolekcja Sybiracka, Kolekcja „Leopolis” (obejmująca Lwów i Kresy Południowo-Wschodnie). I co niezwykle ważne – sprawa gromadzenia zbiorów skupiła wokół Muzeum Niepodległości wiele środowisk: kombatantów i weteranów walk o wolność, kresowian, sybiraków, działaczy polonijnych. Nowe zbiory są stopniowo opracowywane – katalog naukowy obejmuje już blisko 100% muzealiów, z których ogromna większość posiada zapis elektroniczny (program Mona). Od kilku lat trwają prace, których celem jest wydawanie drukiem katalogów prezentujących najcenniejsze zbiory Muzeum Niepodległości, o czym poniżej słów kilka.

Bardzo istotnym uzupełnieniem tych wszystkich działań są publikacje – po części własne, po części wspólnie opracowywane i wydawane z innymi muzeami, instytucjami nauki, kultury oraz stowarzyszeniami regionalnymi. Oprócz katalogów i informatoryów wystaw, katalogów kolekcji własnych, nasza placówka szczeni się własnym czasopiśmie pt. „Niepodległość i Pamięć” wydawanym od jesieni 1994 r. Do tej pory ukazało się 31 numerów, w większej części tematycznych⁴¹. W ciągu 16 lat w „Niepodległości i Pamięci” swoje artykuły, szkice i opracowania zamieściło wielu wybitnych polskich historyków, dzieląc się z czytelnikami swoją wiedzą i ocenami wielu wydarzeń, w tym także dotąd słabo poznanych⁴². Na łamach pisma publikowane były wcześniej nieznanne dokumenty i wspomnienia, opisy nowych kolekcji muzealnych, wiadomości kronikarskie (w tym związane z obchodami rocznicowymi), szersze informacje o bieżących pracach naszego muzeum, jak również muzeów z nami współpracujących. Stosunkowo niewielki nakład (zwykle 700-800 egz.) nie sprzyja co prawda osiągnięciu zadowalających rezultatów w zakresie szerokiej popularyzacji wiedzy, nie-

40 Zadaniem kolekcji było zgromadzenie muzealiów dokumentujących polski czyn niepodległościowy lat 1904-1921 oraz początki odradzającego się państwa polskiego. Nie była to kolekcja poświęcona wyłącznie osobie Józefa Piłsudskiego, niemniej tę właśnie postać wybraliśmy jako swoistego patrona kolekcji. Wynikało to z przeświadczenia, iż to właśnie Józef Piłsudski, funkcjonujący w świadomości bardzo wielu Polaków – mimo zafałszowań jakich dopuszczono się w okresie PRL-u odnośnie Jego działalności – jako główny twórca Odrodzonej Polski, niejako zachęci wielu ludzi do przeszukania własnych zbiorów i przekazania ich „na wieczną rzecz pamiątkę” właśnie do Muzeum Niepodległości. Trudno przecież sobie wyobrazić, by nowe muzeum zajmujące się problematyką niepodległościową nie podjęło się zadania gromadzenia tego rodzaju obiektów. W każdym razie kilkadziesiąt osób z różnych miejscowości odpowiedziało pozytywnie na apel Muzeum i w ciągu kilku lat udało się zgromadzić drogą darów wiele fotografii, druków ulotnych, rzadkich publikacji, pocztówek, odznak i oznak wojskowych oraz drobnych militariów i dzieł sztuki (obrazy, grafiki). Wszystkie obiekty z Kolekcji Pamięci J. Piłsudskiego wraz z innymi muzealiami dotyczącymi lat 1914-1921 – przejętymi po zlikwidowanych muzeach, jak i pozyskanymi w trakcie dalszych prac zbierackich – opracowano w formie katalogu „O Niepodległą Polskę”, który w trzech kolejnych tomach opublikowano w latach 2004, 2005 i 2008.

41 Refleksje związane z jubileuszem pisma patrz: A. Stawarz, *10-lecie „Niepodległości i Pamięci”*, „Niepodległość i Pamięć” nr 20: 2004, s. 5-7.

42 W numerze 21 „Niepodległości i Pamięci” (2005) zamieszczona została pełna bibliografia zawartości czasopisma od nr 1 do nr 20 (1994-2004) w opracowaniu Krystyny Żuchowskiej i Mirosławy Pałaszewskiej.

mniej pismo ma swoich wiernych czytelników i jest pozytywnie oceniane przez środowiska bliskie naszej placówce. Służy dobrze czytelnikom zainteresowanym historią Polski XIX-XX w., w tym wielu nauczycielom. A dodatkowo – w roku obchodów 90. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości – zainicjowana została tomem *Twórcy Polski Niepodległej* nowa seria publikacji książkowych: „Biblioteka Niepodległości i Pamięci”. Mamy też nadzieję, że stanie się ona dobrym uzupełnieniem serii zainicjowanej w 2003 r. pod hasłem „Polska – dziedzictwo i przyszłość”⁴³.

Niemal każdej wystawie towarzyszy katalog lub informator, każdorazowo wyposażony w mniej lub bardziej obszerną część ilustracyjną. Szczególnie w ostatnich kilkunastu latach Muzeum Niepodległości wydało drukiem publikacje odnoszące się do najważniejszych wystaw stałych oraz wielu ekspozycji zmiennych. Wymienić w tym miejscu wypada chociaż kilka publikacji: *Zbliżenia. Polacy i Niemcy 1945-1995* (1996), *Kresy Wschodnie Rzeczypospolitej. Ziemia i ludzie* (1997), *Rzecz największa Polska. Druga Rzeczpospolita 1918-1939* (1998), *Drogi do Niepodległej* (1998), *Pamięć Grodna 1919-1939* (1999), *Warszawa i Mazowsze w walce o niepodległość kraju w latach 1794-1920* (2001), *Ignacy Jan Paderewski w świetle polityki* (2001), *Pawiak 1835-1944. Przewodnik po ekspozycji stałej* (2002)⁴⁴, *Kto Ty jesteś? Znaki polskiej tożsamości narodowej w latach 1794-1918* (2002), *Gloria Victis* (2003), *Kawalerowie Krzyża Niepodległości* (2003), *Święto Niepodległości* (2003), *Roman Dmowski 1864-1939* (2004), *Znaki państwa polskiego: herb, barwy, hymn* (2004), *Rok 1920. Na przedpolach Warszawy* (2005)⁴⁵, *Precz z caratem! Rok 1905* (2005), *Polonia Restituta* (2007).

Swoje pozytywne efekty przynosi też praca nad katalogami naukowymi zbiorów, przy czym Muzeum Niepodległości wypracowało dwie serie tego rodzaju publikacji: 1 – kolekcji tematycznych, 2 – kolekcji osobowych. W pierwszym wypadku opublikowane zostały katalogi Kolekcji Sybirackiej oraz zbiorów z lat 1914-1921⁴⁶, w drugim – kolekcje przekazane do zbiorów naszego Muzeum przez Tadeusza Wysiadeckiego, Wojciecha Ziemińskiego oraz żonę gen. Stefana Tarnawskiego⁴⁷. W latach 2006-2008 opublikowane zostały kolejne katalogi, w tym dalsze części opracowań dotyczących zbiorów z lat 1914-1921. W roku 2009 przygotowano drugi tom katalogu Kolekcji Sybirackiej. Zapoczątkowane też zostały prace koncepcyjne nad katalogiem Kolekcji „Leopolis”, stopniowo opracowywana jest bogata kolekcja gen. Romana Abrahama.

W roku 1993 Muzeum Niepodległości zainicjowało wydawanie serii „Polacy na Obczyźnie”, w ramach której ukazały się opracowania monograficzne⁴⁸ oraz wspo-

43 Dotychczas ukazało się w tej serii 5 prac zbiorowych; poświęcone zostały Stefanowi Żerowskiemu, Świętu Niepodległości, myśli politycznej J. Piłsudskiego i R. Dmowskiego oraz bitwie warszawskiej 1920 r.

44 Do tej pory przewodnik ten (w wersji polsko-angielskiej) wznawiany był czterokrotnie, ponadto w roku 2003 wydano też wersję polsko-niemiecką z programem multimedialnym na płycie CD, przy bardzo wydatnym wsparciu finansowym Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej.

45 Do informatora wystawy dołączono płytę CD z zapisem audio programu literacko-muzycznego „Rok 1920”, według scenariusza Bogdana Kozyry, z muzyką Janusza Tyłmana, w wykonaniu znanych aktorów scen warszawskich.

46 *Kolekcja Sybiracka. Katalog zbiorów*, oprac. A. Milewska-Młynik, Warszawa 2002; *O niepodległą Polskę. Katalog zbiorów z lat 1914-1921*, oprac. M. Pałaszewska, Warszawa 2004.

47 *Katalog zbiorów Tadeusza Wysiadeckiego (1939-1946)*, oprac. M. Pałaszewska, Warszawa 1997; *Katalog kolekcji Wojciecha Ziemińskiego*, oprac. M. Pałaszewska, Warszawa 2001; *Katalog kolekcji gen. Stefana Tarnawskiego*, oprac. M. Pałaszewska, R. Madej-Janiszek, E. Pasek-Paszkowska, Warszawa 2002.

48 M. Cabanowski, *Tajemnice Mandżurii. Polacy w Harbinie*, Warszawa 1993; Z. Dunin-Wilczyński, *Wojско polskie w Iraku 1942-1943*, Warszawa 1993.

mnienia⁴⁹. Niezależnie od tej serii Muzeum publikowało wspomnienia i relacje uczestników działalności niepodległościowej⁵⁰, a także np. autorskie tomy poezji związanej z martyrologią narodu polskiego⁵¹, a ponadto w związku z 90. rocznicą odzyskania niepodległości antologię polskiej poezji i pieśni patriotycznej⁵².

Jedną z istotnych innowacji w działalności Muzeum Niepodległości jest wykazywanie coraz większej inwencji w aktywnym uczestniczeniu w procesie syntetyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie narodowym. Z roku na rok Muzeum z coraz większą uwagą zajmuje się popularyzowaniem polskich tradycji obyczaju patriotycznego i narodowej symboliki. Ale też od końca lat 90. XX w. placówka nasza bierze coraz większy udział w procesie dokumentowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym regionu – Mazowsza. Odnoszenie się tylko i wyłącznie do faktów, wydarzeń czy myśli niepodległościowej bez uwzględnienia szerokiego kontekstu historyczno-kulturowego (w tym obyczajowego: tradycje sarmackie, dziedzictwo epoki Romantyzmu oraz czasów idei pracy organicznej i myśli pozytywistycznej, następnie kolejnych przemian i wpływów modernizacyjnych XX wieku) byłoby w tym wypadku poważnym mankamentem, uniemożliwiającym pełniejsze przedstawianie zarówno podstaw, jak i zmian określających naszą tożsamość narodową na przestrzeni ostatnich trzech stuleci. Stopniowo działania muzealne związane z tą problematyką poszerzano o nowe wystawy (np. „Kto Ty jesteś?...”; „Kawalerowie Krzyża Niepodległości”, „Znaki państwa polskiego...”), cykle spotkań dla publiczności („Polska – tradycje i symbole”), konferencje naukowe (tematyka: dziedzictwo kulturowe regionu; tożsamość kulturowa regionu w warunkach integracji europejskiej). Wielkie nadzieje pokładamy jednak przede wszystkim w organizowaniu konkursów dla młodzieży szkolnej (dla szkół trzech stopni: podstawowego, gimnazjalnego i ponadgimnazjalnego), które stwarzają płaszczyznę kształtowania zainteresowań dziedzictwem narodowej kultury oraz uświadamiają młodemu pokoleniu, jaką wielką wartością jest patriotyzm budowany od podstaw – poczynając od małej, najbliższej ojczyzny, jej tradycji historycznych (w tym niepodległościowych) i kulturowych. Dotychczasowe rezultaty tych konkursów (wiodącymi są konkursy: „Mazowsze – tu jest mój dom”, realizowany od blisko 10 lat, „Niepodległa” funkcjonujący od 6 lat)⁵³, w ramach których dzieci i młodzież przygo-

49 A. Średnicki, *Droga do Monte Cassino i dalej: zapiski pamiętnikarskie*, Warszawa 1993; W. Winkler, *Emigrant*, Warszawa 1994; B. Ostrowski, *Z Wołynia przez Syberię do Kanady: wspomnienia żołnierza spadochroniarza I Polskiej Samodzielnej Brygady Spadochronowej z czasów II wojny światowej*, Warszawa 1998; T. Walląg, *Drogą przez Sybir...*, Warszawa 1998. Brak środków na kontynuację tej serii po 1999 r. zaważył na jej zakończeniu. Niemniej tematyka jest kontynuowana – w miarę pozyskiwania tekstów – na łamach „Niepodległości i Pamięci”.

50 S. Kościelniak, *Cena wolności: wspomnienia akowca z lat 1939-1954*, Warszawa 1994.; H. Brzozowska-Surdyk, *Tylekroć serce: pamiętnik z Powstania Warszawskiego*, Warszawa 1995; O. Grząska, *Byłam więźniarką NKWD*, Warszawa 1999; J.R. Dąbska-Gedroyć, *Tajemnice Bieszczad: placówka AK Żubracze*, Warszawa 2001.

51 Niedawną publikacją tego rodzaju jest obszerny tom Bohdana Urbankowskiego pt. *Głosy* (Warszawa 2005), zawierający trzy części: *Buchenwaldzki apokryf*, *Listy do tłumaczki*, *Auschwitz – ostania Ewangelia*. Książce towarzyszy nagranie (dwie płyty CD) fragmentów poezji w wykonaniu prawie 30 aktorów. Pod koniec 2009 r. Muzeum Niepodległości w koedycji z wydawnictwem Fall z Krakowa i Galerią Sztuki „Bella Vita” wydało tomik poezji K. Kołtuna (*Anioł dwóch skrzydeł*), poświęcony Juliuszowi Słowackiemu i Jego Ródzinnemu Krzemieńcowi.

52 *Ta co nie zginęła. Antologia poezji, pieśni patriotycznej i niepodległościowej*, wybór: M. Pałaszewska, A. Zmuda, Warszawa – Rzeszów 2008 (koedycja z Agencją Wydawniczą Ad oculos).

53 W roku 2005 zrealizowane też zostały specjalne edycje tego konkursu w woj. świętokrzyskim (przy współpracy m.in. Świętokrzyskiego Towarzystwa Regionalnego) oraz w woj. małopolskim, w gminie Gdów (przy współpracy Dworu „Bella Vita” i Towarzystwa Miłośników Ziemi Gdowskiej). Pierwszy z tych

towują i prezentują prace w kilku kategoriach (plastyka, formy literackie, albumy fotograficzne, turniej recytatorski, prace multimedialne itd.), mogąc zarazem rozwijać swoje talenty i uczestniczyć w zdrowej rywalizacji, niejednokrotnie też przewyżając indywidualizm i tworząc dzieła zbiorowe. Każdorazowo nasze muzeum nagrodzone i wyróżnione prace honoruje prezentacją wystawienniczą. W taki oto sposób, stopniowo umacniana jest więź muzeum ze szkołami, przy czym placówka nasza organizuje od kilku lat nie tylko spotkania informacyjne dla nauczycieli na początku każdego roku szkolnego, ale też wdraża program seminariów i warsztatów metodyki nauczania dziejów polskich dążeń wolnościowych oraz dziedzictwa narodowego, o czym już była mowa wcześniej. I chociaż obserwujemy stosunkowo powolny wzrost zainteresowania nauczycieli tą problematyką, to jednak starania i zaangażowanie coraz większej liczby pedagogów w przygotowywanie młodzieży do udziału w konkursach napawać mogą ostrożnym optymizmem, zarazem dopingują nas do kontynuowania tego dzieła, jego uszlachetniania w formie i treści, a także nie zaniebywania możliwości wprowadzania innowacji. To wspaniałe wyzwanie dla współczesnego muzeum, które w coraz większym stopniu spełnia funkcje „żywego pomnika” wystawionego (ale i ciągle ulepszanego) poprzednim pokoleniom Polaków zmagających się z trudnym losem, tworzących narodowe dziedzictwo i kształtujących tożsamość kulturową.

Istotną wartością w programowej działalności naszego Muzeum stały się różnorodne formy o charakterze artystyczno-kulturalnym. Do najcenniejszych z punktu widzenia głównych kierunków pracy merytorycznej placówki, należy zaliczyć stworzoną przez Daniełę Zborowską „Scenę u Radziwiłłów” oraz cykl warsztatów wokalnych, które są od kilkunastu lat realizowane przez pedagogów i uczniów Zespołu Państwowych Szkół Muzycznych im. Fryderyka Chopina w Warszawie. „Scena u Radziwiłłów” zapoczątkowała swoją działalność premierą „Nocy belwederskiej” 29 listopada 1993 r. W ciągu kilku następných lat pod kierunkiem artystycznym D. Zborowskiej zrealizowanych zostało około 20 tytułów spektakli, przeważnie w formule teatru „rapsoedycznego”. Większość scenariuszy oparta została na autentycznych, mało znanych dokumentach, pamiętnikach i wspomnieniach, literaturze pięknej i utworach poetyckich. Spektakle znakomicie przybliżyły widzom, w przeważającej mierze młodzieży szkolnej, ważne wydarzenia historyczne z perspektywy indywidualnych losów bohaterów – po części tych znanych z kart podręczników historii, ale też mało znanych, czy zapomnianych uczestników i świadków wydarzeń. Niewątpliwie co najmniej kilkanaście spektakli utkwiło w pamięci widzów, były to – poza wspomnianą „Nocą belwederską” – m.in. „Dzienniki” S. Żeromskiego (1995-1998), „Requiem dla «Parasola»” (1993-1996), „Myśl i czyn – rzecz o J. Piłsudskim i R. Dmowskim” (1998-1999), „Ponad śnieg bielszym się stanę” wg S. Żeromskiego (1994-1995), „Wigilie z Polską” (1995-1996), „Kościuszko w Solurze” (1997-1998), „My, których ocalałaś” (spektakl poświęcony Polakom zesłanym na Sybir w okresie 1940-1956), „Ave Patria” (1998-1999), „Lekcja Wybickiego” (1998-1999), „Wybór” wg K.K. Baczyńskiego (1999-2000), „Dyktator” (rzecz o R. Traugutcie, 1999-2000). Po roku 2001 w związku z zakończeniem pracy przez D. Zborowską, działalność w ramach „Sceny u Radziwiłłów” uległa poważnemu ograniczeniu, tylko niektóre spektakle były okazjonalnie wznawiane. Niemniej, podobnie jak poprzednio, niezależnie od „Sceny” prezentowane były programy literacko-muzyczne i spektakle dla młodych widzów, opracowane i reżyserowane m.in.

---

konkursów poświęcono Stefanowi Żeromskiemu (w związku z 80. rocznicą śmierci), drugi – gen. Janowi Henrykowi Dąbrowskiemu (w 250. rocznicę urodzin).

przez Bogdana Kozyrę, Elżbietę Jękot-Orzechowską, Bogdana Śmigielskiego, Jolantę Fijałkowską-Pilarczyk, Krzysztofa Kalczyńskiego i in. Okolicznościowe spektakle i programy artystyczne o charakterze patriotycznym prezentowała ponadto Filharmonia im. R. Traugutta, Towarzystwo Teatralne „Pod Górkę”, Agencja Artystyczna „Atlantis” i in. W całym 20-leciu na kameralnej scenie Muzeum Niepodległości wystąpiło ponad 50 aktorów, w tym wielu wybitnych, zasłużonych dla polskiego teatru. Najdłużej, najbardziej wytrwale – od jesieni 1990 r. – współpracuje z naszym Muzeum Ryszard Bacciarelli. Nieco krótszym, kilkunastoletnim stażem współpracy mogą poszczycić się też Jolanta Fijałkowska-Pilarczyk, Janusz Zakrzeński, Danuta Nagórna, Leon Łochowski, Andrzej Ferenc. Muzeum Niepodległości zawdzięcza aktorom i reżyserom teatralnym wiele ciekawych i wartościowych poznawczo oraz artystycznie spektakli, które wzbogaciły – szczególnie od roku 1993 – działalność naszej placówki. Z kolei znakomita szkoła „z Bednarskiej” (jak też okazjonalnie inne warszawskie szkoły muzyczne) wprowadziła do Pałacu Radziwiłłów na stałe muzykę – wokalną i instrumentalną. Między końcem 1992 r. a początkiem 2010 r. utalentowani wykonawcy, uczniowie ZPSM im. F. Chopina wzięli udział w kilkunastu spektaklach-warsztatach wokalnych (opera, operetka, cykle pieśni), Noworocznych Koncertach z Dedykacją czy inauguracyjnych sezonu kulturalnego, a także w spotkaniach z okazji rocznic historycznych czy też Święta Niepodległości. Niezależnie od tego wielokrotnie publiczność odwiedzająca nasze Muzeum uczestniczyła w specjalnych koncertach chórów, orkiestr szkolnych, orkiestr wojskowych, zespołów kameralnych, instrumentalistów (najczęściej pianistów). Jeżeli chodzi o repertuar, to zdecydowanie po stronie wykonawców pieśni i piosenek dominował repertuar utworów patriotycznych, narodowych, zaś po stronie instrumentalnej – utwory Fryderyka Chopina. Wymienienie nazwisk wszystkich wykonawców, podobnie jak w wypadku autorów licznych wykładów, referatów, pogadanek jest tutaj niemożliwe. Niewątpliwie jednak w bieżącej działalności edukacyjnej naszego Muzeum nie mniej ważną rolę jak formy prezentacji wiedzy (lekcje na ekspozycjach, wykłady, filmy dokumentalne) odgrywały różnorodne formy artystyczne. I nie było w tej pracy niczego przypadkowego, bowiem z reguły formy te – zgodnie z zamysłem organizatorów – uzupełniały się wzajemnie z wielką korzyścią dla wielu uczestników spotkań, spektakli i koncertów.

W naszej dobie jesteśmy nie tylko świadkami, ale i uczestnikami swoistych zmagañ środowisk naukowych i twórczych o to, by kultura była – wedle określenia prof. dr Andrzeja Tyszki – „kultem wartości” (tj. wartości najcenniejszych dla dobrej kondycji duchowej i moralnej narodu) oraz o zachowanie (w możliwie w nie zubożonym stanie) i nie zagubienie tożsamości – małej ojczyzny, regionalnej, narodowej w świecie globalnych wyzwań. Wiele wskazuje na to, iż państwa narodowe objęte wpływami korporacji ponadnarodowych oraz uczestniczące w procesach integracyjnych będą miały coraz bardziej ograniczoną suwerenność, zaś pod wpływem globalizacji ekonomicznej, pop-kulturowej, informatycznej będą ztracały wiele istotnych cech tożsamości kulturowej, które jak dotąd konstituowały odrębność poszczególnych narodów, grup etnicznych, grup etnograficznych, regionów, lokalnych społeczności. W zakończeniu swojej niedawno wydanej książki Barbara Jedynek tak określa obecny kierunek zmian: *W systemach otwartych nieobecność kultury wysokiej, dobrego obyczaj, szybko wypełniają „plomby”, amalgamaty obcych kultur, które mogą sprawiać wrażenie rzekomej edukacji wielokulturowej, dialogu kultur i demokracji. Długotrwała nieobecność wartościowych dzieł w kulturze własnej, obniżenie rangi obyczaj i języka, brak kontaktu z własną kulturą może zrodzić zjawisko konwersji, odejścia od polskiej kultury,*

a nawet narastania poczucia obcości we własnym kraju i miałości tradycji narodowej⁵⁴. W tym miejscu moglibyśmy odwołać się do bardzo wielu wybitnych Polaków, którzy od dawna formułowali „złote myśli” odnośnie powinności wszystkich odpowiedzialnych za losy ojczyzny. Poprzestanę jednak na jednym prostym zdaniu, które popularyzowane było w społeczeństwie polskim w roku 1917, w związku z 100. rocznicą śmierci Tadeusza Kościuszki (a znalazło się m.in. na rewersie pocztówki patriotycznej z wizerunkiem Naczelnika) a tuż przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości: „Przyszłość zdobywa, kto o nią walczy”. W naszej obecnej sytuacji, gdy wielokrotnie wskazuje się na zagrożenia mogące osłabić tożsamość narodową, a wielu naszych rodaków odwraca się od przeszłości i nie ceni wartości duchowych, wielka odpowiedzialność spada nie tylko na twórców kultury, inteligencję, czy tzw. klasę polityczną, ale chyba przede wszystkim na najprawdziwsze mateczniki kultury narodowej. Są nimi, w moim przekonaniu przede wszystkim jeszcze w miarę liczne instytucje kultury oraz wielorakie stowarzyszenia naukowe, społeczno-kulturalne, głównie skupione w coraz bardziej nowoczesnym ruchu regionalnym. I mottem codziennej, wręcz organicznej pracy u podstaw w tym dziele niech będzie tylko jedno zdanie, jakże trafnie sformułowane na przełomie PRL i III Rzeczypospolitej (w sensie ideowym zbieżnie z Kartą Regionalizmu Polskiego) przez prof. dr. Józefa Szymańskiego: *Tracimy narodowość wtedy, gdy nie potrafimy rozpoznać i ustalić korzeni swojej tożsamości narodowej*⁵⁵. Ale jeżeli nasza praca, także ta w Muzeum Niepodległości, ma mieć głębszy sens i perspektywę, to musimy – kontynuując myśli i dokonania wielu mądrych rodaków z przeszłości i terażniejszości, jak i rozpoznając dobrze interes narodowy, poznać wciąż własne dziedzictwo historyczno-kulturowe i określać jego miejsce w przeszłości i współczesności całej wspólnoty. Tylko w ten sposób, nie zaniedbując równoległych naszych starań i aspiracji awansu cywilizacyjno-materialnego, otworzymy sobie drogę ku lepszej przyszłości. Może więc warto – póki czas – zastanowić się głębiej nad przesłaniem, jakie wobec współczesnej cywilizacji zachodniej pozostawił Arnold Toynbee:

*Nasza obecna sytuacja powinna uczyć nas pokory, a owo poczucie pokory powinno pobudzać nas do dążenia do godności, bez której nasze życie nie ma wartości i bez której nie może być szczęśliwe. Nie można osiągnąć ludzkiej godności w dziedzinie technologii, w której ludzie są tak sprawni. Można ją osiągnąć jedynie w dziedzinie etyki, a osiągnięcia etyczne mierzy się stopniem, w jakim naszymi czynami rządzą współczucie i miłość, nie zaś zachłanność i agresja*⁵⁶.

Jeżeli zatem godność ludzka jest wartością absolutną, to chyba najwyższy czas, by w warunkach wolności zdecydowanie zadbać o naszą tożsamość kulturową. Tylko ocalając i wzbogacając naszą tożsamość zachowamy podmiotowość, w przeciwnym razie przestaniemy się czuć ludźmi wolnymi, osłabiając poczucie wspólnoty narodowej⁵⁷. I to jest wyzwanie, przed jakim niezmiennie stoi także i Muzeum Niepodległości. Mając

54 B. Jedynak, *Dziedzictwo obyczaju narodowego Polaków. Pamięć i zapomnienie*, Lublin 2004, s. 154.

55 Cyt. za B. Jedynak, *Dziedzictwo obyczaju...*, s. 154.

56 D. Ikeda, A. Toynbee, *Wybierz życie. Dialog o ludzkiej przyszłości*, Warszawa 1999, s. 366.

57 Bardzo trafnie, w kategoriach uniwersalnych, określił to przed kilkunastu laty Andrzej Walicki w artykule pt. *Patriotyzm i sens historii. Uwagi sceptyka*, [w:] *Sens polskiej historii*, pod red. A. Ajnenkiela, J. Kuczyńskiego, A. Wohla, Warszawa 1990, s. 39: „(...) Prawo do tożsamości jest (...) prawem podstawowym i uniwersalnym, koniecznym warunkiem innych uniwersalnych wartości. Bez tożsamości nie ma wolności (...) Nie ma również godności ludzkiej (...)”. Takie ujęcie jest zasadniczo zgodne ze społeczną nauką Kościola, por. Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przełomie tysiącleci*, Kraków 2005.

za sobą zaledwie 20 lat działalności zdajemy sobie sprawę z niemałych już osiągnięć, jak i funkcjonujących barier utrudniających rozszerzenie obszaru naszego oddziaływania (stosunkowo skromne finanse, brak większego zainteresowania problematyką historyczną ze strony mediów⁵⁸, w tym głównie komercyjnych, słabnące zainteresowanie społeczeństwa instytucjami kultury wobec dynamicznego wzrostu dostępu do Internetu oraz lansowania często bardzo tandetnej i pozbawionej wartości duchowych czy intelektualnych pop-kultury). Niemniej wiemy, że tylko systematyczna, wytrwała, perspektywiczna i coraz bardziej innowacyjna działalność może przynieść w dłuższym przedziale czasu dobre wyniki. I wcale nie chodzi tu tylko o wspieranie procesu edukacji historycznej realizowanego w szkolnictwie na bazie gromadzonych, opracowywanych i popularyzowanych zbiorów. Sednem sprawy jest dalsze doskonalenie Muzeum Niepodległości, by stało się ono jedynym w swoim rodzaju i charakterze uniwersytem nowoczesnego społeczeństwa obywatelskiego, pełniąc zarówno funkcję matecznika tradycji, jak i stale modernizującej się, otwartej placówki wychowania patriotycznego kolejnych pokoleń, co w konsekwencji winno skutkować coraz częstszym odrzucaniem przez Polaków wartości fałszywych. A, niestety, sfera edukacji historycznej i wychowania patriotycznego, – na co zwraca uwagę wielu autorów⁵⁹ – została w Polsce poważnie zaniedbana. Z pewnością straty społeczne będą trudne do odrobienia, co jednoznacznie ocenił nie tak dawno (tuż przed swoją śmiercią) jeden z najwybitniejszych działaczy ruchu niepodległościowego Stanisław „Orsza” Broniewski: *Pamiętać (...) należy, że każdy nowy „siew” na wychowawczym „rynku” daje plon dopiero za co najmniej 25 lat. Więc jest późno i z każdym dniem staje się coraz później*⁶⁰.

Mając na uwadze nieodległą w czasie przyszłość, trzeba podkreślić, iż Muzeum Niepodległości ma przed sobą perspektywę jeszcze bardziej dynamicznego i twórczego rozwoju. Jednak stworzenie podstaw w tej mierze wymaga bardzo poważnego wkładu nie tylko pracy intelektualnej i organizacyjnej, a przede wszystkim wydatnego zwiększenia nakładów inwestycyjnych. W pierwszej kolejności takich nakładów (około 15-18 mln złotych) wymaga Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej. Jeszcze kilka lat temu pokładaliśmy wielkie nadzieje w uczestnictwie naszego muzeum w projekcie Produkt Turystyczny „Trakt Królewski w Warszawie” (realizację przewidywano w latach 2006-2013). Wydawało się, iż uzyskana w końcu 2005 roku promesa ministra kultury i dziedzictwa narodowego na rozpoczęcie prac projektowych otworzy drogę do dalszych działań w tym zakresie. Chodziło przecież o rewaloryzację i wzbogacenie funkcji miejsca jedynego w swoim rodzaju – symbolu polskich zmagania o wolność w XIX i początkach XX w. Niestety, program ten został mocno ograniczony (początkowo zgłosiło się do udziału blisko 30 instytucji) i Muzeum Niepodległości musiało się zadowolić skromnymi środkami na wykonanie dokumentacji projektowej. Był to

58 Praktycznie muzea znajdują się dziś na marginesie informacji medialnych: w programach telewizji publicznej brak jest szerszych relacji o wystawach (z wyjątkiem wystaw sztuki, którym moi sponsorzy zdecydowali się przyznać środki na kampanie promocyjne), niektórym poświęca się od czasu do czasu „newsy”: w prasie codziennej dbającej o czytelnika nigdy nie zapomina się o pełnych programach TV oraz repertuarze kinowym, na dalszym miejscu sytuuje się repertuar teatralny, jeżeli jest jeszcze trochę miejsca, to czasami poświęca się je muzeom (też nie wszystkim). W dużej mierze poważne uchybienia w edukacji kulturalnej społeczeństwa oraz polityka medialna faworyzująca rozrywkę, przyczyniają się do tego, że muzea w coraz większym stopniu mają w kulturze niemal „niszową” pozycję. Za wyjątkiem tych stosunkowo nielicznych muzeów, które powiązane są ściśle, programowo z najbardziej uczęszczanymi szlakami turystycznymi.

59 Por. m.in. *Patriotyzm polski. Jaki jest? Jaki winien być?* Pod red. A. Kozłowskiej. Warszawa 2001.

60 S. Broniewski, *Patriotyzm i tożsamość*, [w:] *Patriotyzm polski...*, s. 124.

jednak zupełnie przyzwoity punkt startu do dalszych starań na rzecz rozpoczęcia prac rewaloryzacyjnych w Muzeum X Pawilonu. Dyrekcja muzeum podjęła starania o uzyskanie środków unijnych poprzez Samorząd Województwa Mazowieckiego. W rezultacie w 2009 r. doszło do podpisania stosownej umowy z Marszałkiem Województwa Mazowieckiego na kwotę blisko 7 mln złotych. Po opracowaniu i zatwierdzeniu studium wykonalności w tym roku, prace powinny być skutecznie przeprowadzone w latach 2011-2012. Projekt na te lata nie obejmuje co prawda rekonstrukcji budynku tzw. wartowni, niemniej zakładany zakres prac rewitalizacyjnych i modernizacyjnych obiektu głównego X Pawilonu, działobitni, XI pawilonu oraz Bramy Bielańskiej otwoczy zupełnie nowe perspektywy rozwoju Muzeum X Pawilonu. Jeżeli wszystko pójdzie zgodnie z założeniami, to po roku 2012 muzeum nareszcie zyska odpowiednie pomieszczenia na magazyny muzealiów, unowocześni stałe ekspozycje, będzie też mogło znacznie poszerzyć ofertę działalności edukacyjnej i kulturalno-artystycznej⁶¹. Z lepszymi efektami będzie też można realizować imprezy plenerowe w ramach Dni Cytadeli Warszawskiej, Nocy Muzeów czy Europejskich Dni Dziedzictwa. Drugim ważnym zadaniem pozostaje dokończenie prac w Muzeum Więzienia Pawiak (w znacznej mierze w nawiązaniu do pierwotnych założeń projektowych) oraz zmodernizowanie stałej ekspozycji w Mauzoleum Walki i Męczeństwa w Alei Szucha. Niemal wszystkie prace w tych obiektach przewidziane na lata 2006-2008 zostały wykonane. Ponownie rozważana była kwestia powiększenia Muzeum Więzienia Pawiak o dodatkowy budynek umożliwiający realizację znacznie szerszego zakresu prac dokumentacyjnych, badawczych i edukacyjnych oraz wystawienniczych, niż to miało miejsce do tej pory. Jednakże przygotowanie koncepcji lokalizacji nowego obiektu wraz z założeniami inwestycyjnymi (w tym finansowymi) okazało się zadaniem bardzo trudnym do realizacji, głównie z uwagi na brak zgody stołecznego konserwatora zabytków na rozbudowę obiektu, jak i prawa autorskie projektantów (i ich spadkobierców) obecnie istniejącego zespołu architektonicznego muzeum. W związku z tym także bardzo cenna inicjatywa Stowarzyszenia Szarych Szeregów na rzecz utworzenia na terenie Muzeum Więzienia Pawiak Centrum Pamięci Polskiego Państwa Podziemnego, nie mogła uzyskać akceptacji ze strony władz samorządowych miasta i województwa. Niewątpliwym sukcesem Muzeum Niepodległości jest całkowite zmodernizowanie Mauzoleum Walki i Męczeństwa. W latach 2007-2009 przeprowadzono w tym obiekcie – ze środków Samorządu Województwa Mazowieckiego⁶² – gruntowny remont, prace konserwatorskie oraz zmodernizowano stałą ekspozycję. Wszystkie relikty historyczne poddano konserwacji, zaś zwiedzający obiekt poznają tragiczne losy przesłuchiwanego tu, torturowanego i mordowanego więźnia już nie tylko słuchając przewodnika i oglądając cele więzienne, ale korzystając z kiosków multimedialnych, oglądając etiudy filmowe prezentowane dzięki zainstalowaniu systemu nowoczesnych rzutników. Należy mieć nadzieję, iż przy zastosowaniu równie nowoczesnych multimediiów odmienia swoje oblicze w najbliższych latach ekspozycja stała w głównej siedzibie Muzeum Niepodległości oraz w Muzeum X Pawilonu CW.

61 Trzeba w tym miejscu podkreślić, iż w ramach współpracy z warszawskimi środowiskami teatralnymi (reżyserzy, aktorzy) w latach 2000-2009 dopracowano się kilku spektakli literacko-historycznych, takich jak m.in. „Warszawska Bastylia” czy „Przywieźliśmy was tutaj, byście poumierali” w reż. Jolanty Fijałkowskiej-Pilarczyk.

62 Mimo początkowych zapowiedzi w roku 2007, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego nie przyznało środków na rzecz modernizacji Mauzoleum.

W latach 2004-2005 podjęta została próba powołania nowego oddziału – Muzeum Historii Ruchu Narodowego. Placówka uzyskała wstępną lokalizację w dworku przy ul. Parkowej, który pozostaje w gestii Samorządu Województwa Mazowieckiego. Obiekt wymaga kapitalnego remontu i adaptacji na cele muzealne, co przewidziano na lata 2006-2007. Jednakże Sejmik Województwa Mazowieckiego przy końcu kadencji w 2005 r. nie podjął stosownej uchwały, natomiast w nowej kadencji (2005-2010) nie powrócił już do tego projektu. Niemniej Muzeum Niepodległości w latach 2008-2009 stopniowo przejmowało od Fundacji Narodowej im. Romana Dmowskiego muzealia i archiwalia związane z działalnością Komitetu Narodowego Polskiego (w tym jego członków i delegatów biorących udział w konferencji pokojowej w Paryżu) oraz Narodowej Demokracji na emigracji po II wojnie światowej.

Ważnym osiągnięciem było otwarcie wystaw stałych w Pałacu Przebendowskich/Radziwiłłów: „Polonia Restituta. O wolność i granice 1914-1921” (2006), „Żeby Polska była Polską. Opozycja w latach 1945-1989” (2008), „Z Orłem Białym przez wieki”⁶³. Wystawy te z dobrym skutkiem służą przeprowadzanym z młodzieżą szkolną tematycznym lekcjom historii. W najbliższych latach będą one nadal uzupełniane nowymi materiałami wystawienniczymi, a także pojawią się formy przekazu multimedialnego. Niewątpliwie przy stosunkowo niewielkiej powierzchni ekspozycyjnej należy wykorzystać możliwości multimediiów w celu wzmocnienia walorów poznawczych obu wystaw. Są to obecnie jedyne w Polsce ekspozycje stałe ukazujące w sposób zwarty drogi Polaków do wolności w XX wieku. Posiadają opisy w języku angielskim, przez co są bardziej czytelne również dla wielu cudzoziemców.

Coraz większego znaczenia nabiera udział Muzeum Niepodległości w wydarzeniach kulturalnych o zasięgu stołecznym, regionalnym czy ogólnopolskim. Praktycznie od kilkunastu lat nasze Muzeum uczestniczy we wszystkich obchodach krajowych ważnych rocznic historycznych (w ubiegłym roku m.in. w obchodach 70. rocznicy wybuchu II wojny światowej), ale też podejmuje się udziału w Nocy Muzeów, Europejskich Dniach Dziedzictwa, Akcjach „Zima w mieście” i „Lato w mieście”, stołecznym Biegu Niepodległości, Biegu im. rtm. W. Pileckiego i in. Może poszczycić się też własnymi imprezami dorocznymi, które zdobywają co roku coraz większą liczbę uczestników i stale wzbogacają swój program (Dni Niepodległości, Dni Cytadeli Warszawskiej, Dni Pamięci Pawiaka). W roku 2010 planowany jest udział Muzeum nie tylko w wymienionych powyżej imprezach, ale ponadto w obchodach Roku Chopinowskiego, Roku Historii Najnowszej, 90. rocznicy Bitwy Warszawskiej.

Najnowszym wyzwaniem w działalności merytorycznej Muzeum Niepodległości staje się Instytut Kresowy. Jak do tej pory istnieje jedynie zapis w statucie Muzeum, iż placówka posiada w swojej strukturze nowy dział – Instytut Kresowy. Podjęte przeze mnie prace nad koncepcją tego działu, jak i doborem odpowiedniej kadry muzealników, zostały niespodziewanie przerwane odwołaniem mnie ze stanowiska dyrektora. Niezależnie od tego, jak w przyszłości potoczą się losy tego działu-instytutu, warto podkreślić, iż Muzeum Niepodległości niemal od początku swojego istnienia podejmowało zagadnienia historii i kultury Kresów Rzeczypospolitej, w szczególności Ziemi Wschodnich. Stały rozwój (od 1992 r.) Kolekcji „Leopolis”, jak też od kilku lat Kolekcji Krzemienieckiej, zorganizowanie kilkunastu wystaw, licznych spotkań i odczytów, wresz-

63 Wystawa ta powstała na bazie ekspozycji zmiennej, prezentowanej dwa lata wcześniej. Wiele wątków zostało poszerzonych o nowe dokumenty i fotografie. Nową aranżację opracował jeden z najwybitniejszych plastyków-wystawienników – Krzysztof Burnatowicz.

cie mocna i stała obecność tematyki kresowej na łamach „Niepodległości i Pamięci”, wydaje się predestynować Muzeum Niepodległości do roli placówki wiodącej na gruncie stołecznym w zajmowaniu się od strony muzealno-badawczej i dokumentacyjnej oraz edukacyjnej szeroko rozumianą problematyką dziedzictwa ziem kresowych. Swoistym apogeum dotychczasowej pracy Muzeum Niepodległości na tym obszarze stały się I Muzealne Spotkania z Kresami (27-28 maja 2008). Opublikowany w końcu 2009 roku obszerny tom stanowiący zbiór materiałów z tych Spotkań wzbudził ogromne zainteresowanie miłośników tej tematyki⁶⁴. Zawarte w tej publikacji cenne ustalenia przedstawiciele wielu specjalistów (historyków, historyków sztuki, etnografów, muzealników, archiwistów i in.) stanowią świetną podbudowę do dalszych prac związanych z Kresami. Także wnioski i propozycje zawarte w końcowym artykule tego tomu są niezwykle cenne i mogą być pomocne przy kształtowaniu podstaw koncepcyjnych Instytutu Kresowego mającego działać w ramach Muzeum Niepodległości⁶⁵. A Muzealne Spotkania z Kresami koniecznie winny wejść do kalendarza cyklicznych imprez organizowanych przez Muzeum Niepodległości (np. co 2-3 lata).

Bardzo wiele różnego rodzaju inicjatyw i przedsięwzięć nasze Muzeum zrealizowało dzięki wypracowanej współpracy o charakterze partnerskim. Wśród kilkudziesięciu podmiotów (instytucji, stowarzyszeń, fundacji, firm prywatnych) wyróżnić trzeba takich niezawodnych partnerów jak: Fundacja „Polonia Restituta”, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora w Pułtusku, Zespół Państwowych Szkół Muzycznych nr 1 im. Fryderyka Chopina w Warszawie, Mazowieckie Samorządowe Centrum Doskonalenia Nauczycieli Wydział w Warszawie, Stowarzyszenie Nauczycieli Polonistów Oddział Warszawski, Fundacja „Moje Wojenne Dzieciństwo”, Mazowieckie Towarzystwo Kultury, Świętokrzyskie Towarzystwo Regionalne w Zagnańsku, Stowarzyszenie Filokartystów i Kolekcjonerów Historii Sportu w Warszawie, Oficyna Wydawnicza „Rytm”, Wydawnictwo Ad oculos, Wersus-Nauka, Biuro Podróży „Artur”, Stowarzyszenie Miłośników Tradycji Mazurka Dąbrowskiego, Ruch Stowarzyszeń Regionalnych RP, Warszawskie Stowarzyszenie Numizmatyczne im. M. Czernieckiego w Warszawie, Biuro Turystyczne „Horn”, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, Towarzystwo Miłośników Historii, Galeria Sztuki Dwór „Bella Vita” w Woli Żręczycy, Stowarzyszenie Szarych Szeregów, Ośrodek „Karta”, Stowarzyszenie Polskich Artystów Muzyków Oddział w Warszawie i wiele innych. Wdzięczni też jesteśmy wielu placówkom muzealnym, archiwalnym oraz bibliotece, w szczególności za udzielanie pomocy w realizacji przedsięwzięć wystawienniczych i edytorskich. Mogę z wielką satysfakcją odnotować fakt wieloletniej, owocnej współpracy z takimi zasłużonymi dla polskiej kultury placówkami jak: Muzeum Wojska Polskiego, Muzeum Historyczne m.st. Warszawy (w tym również oddział – Muzeum Woli), Instytut Pamięci Narodowej, Archiwum Państwowe m.st. Warszawy, Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Akt Nowych, Narodowe Archiwum Cyfrowe (d. Archiwum Dokumentacji Mechanicznej), Biblioteka Narodowa, Wydział Muzealny Biblioteki Sejmowej, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Muzeum Literatury im. A. Mickiewicza, Państwowe Muzeum Etnograficzne w Warszawie, Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi, Muzeum Marynarki Wojennej w Gdyni, Muzeum Mazowieckie w Płoc-

64 *Dziedzictwo i Pamięć Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej*, pod red. A. Stawarza, Warszawa 2009, ss. 520.

65 Patrz: A. Chłipalski, *O Instytut polskiego dziedzictwa historii i kultury Kresów Wschodnich*, [w:] *Dziedzictwo i pamięć Kresów...*, s. 273-280.

ku, Muzeum Szlachty Mazowieckiej w Ciechanowie, Muzeum Kultury Kurpiowskiej w Ostrołęce, Muzeum Wojska w Białymstoku, Muzeum Regionalne w Siedlcach, Muzeum Harcerstwa w Warszawie, Muzeum Sztuki Ludowej w Otrębusach, Muzeum Ziemi Sochaczewskiej i Pola Bitwy nad Bzurą, Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej w Przemyślu, Muzeum w Rybniku, Biblioteka Publiczna Dzielnicy Bielany m.st. Warszawy. Nie sposób, by wymienić tutaj wszystkie placówki, aczkolwiek trzeba zaznaczyć, iż niejednokrotnie okazjonalna, krótkotrwała współpraca była dla naszego muzeum inspirująca i wartościowa.

Trzeba też koniecznie odnotować coraz szerszą obecność Muzeum Niepodległości w Internecie. Umieszczona kilka lat temu w sieci strona internetowa, początkowo dosyć skromna, stale jest rozbudowywana i modernizowana. Zawiera nie tylko wiele podstawowych danych o placówce (zbiory, wystawy, publikacje itd.), ale stale aktualizowany program bieżących imprez. Wzbogacana jest sukcesywnie o materiały filmowe i elementy interaktywne (newsletter, quiz). Istotną nowością było wprowadzenie do Internetu dwóch baz słownikowych: oficerów Legionów Polskich z lat 1914-1917 (www.legiony1914.eu) oraz katyńców z Mazowsza (www.admemoriam.mazowsze.pl). Oba słowniki opracowali ci sami autorzy – dr Wiktor K. Cygan (opracowanie naukowe) i Bronisław Kajdański (oprogramowanie). Pierwszy słownik jest niemal całkowicie zamkniętym zbiorem biogramów, można dokonywać ewentualnie niewielkich uzupełnień (sprostowań) danych osobowych oraz wprowadzać fotografie portretowe oficerów. Natomiast prace nad słownikiem katyńców zakrojone są szeroko i zapewne potrwać – z uwagi na pracochłonność i niemałe koszty – jeszcze kilka lat.

Niezależnie od zmiany na stanowisku dyrektora Muzeum żywię przekonanie, iż realizując konsekwentnie zadania statutowe i skutecznie poszerzając bazę swojej działalności Muzeum Niepodległości będzie nadal wytrwale służyć krzewieniu idei niepodległości i polskości – głównie poprzez rozwijanie szeroko pojmowanej działalności edukacyjnej i kulturalno-artystycznej oraz uczestniczenie w procesie wychowania patriotycznego. Przed placówką stoi w najbliższych latach wiele ważnych zadań. Po stronie działań o charakterze merytorycznym konieczne będzie m.in. pilne zmodernizowanie ekspozycji stałych w głównej siedzibie Muzeum Niepodległości oraz oddziały – Muzeum X Pawilonu C.W. oraz skuteczne, w pełni merytoryczne poprowadzenie Instytutu Kresowego. Jednak bez znaczącego powiększenia powierzchni magazynowych i wystawienniczych Muzeum Niepodległości nie uzyska perspektyw dalszego rozwoju. Kluczem do przełamania tych barier jest modernizacja i rewitalizacja Muzeum X Pawilonu C.W., przewidziana na lata 2010-2012. Inwestycja ta dzięki Samorządowi Województwa Mazowieckiego została ujęta w programie dofinansowania ze środków unijnych⁶⁶.

Na zakończenie wyrażam bardzo serdeczne podziękowanie i wdzięczność wszystkim pracownikom i współpracownikom Muzeum Niepodległości, którzy w okresie sprawowania przeze mnie funkcji dyrektora placówki angażowali się w realizację wielu zadań, wydatnie wspierali mnie w dążeniu do wyznaczonych – niejednokrotnie ambitnych i trudnych do zrealizowania – celów, wreszcie też inspirowali muzeum w podejmowaniu nowych tematów wystaw, sesji, spotkań i publikacji. I nie byłoby wielu sukcesów w pracy Muzeum, gdyby nie serce i sympatia okazywane mnie i pracowni-

66 Preumowę w tej sprawie podpisałem z Marszałkiem województwa mazowieckiego w połowie 2009 r. Niedawno dobiegły końca prace nad studium wykonalności. Prace modernizacyjne powinny ruszyć jeszcze w tym roku.

kom instytucji w ciągu tego 20-lecia przez tak wielu przedstawicieli polskiej nauki i kultury, niejednokrotnie ludzi wybitnych (historyków, literatów, aktorów itd.), ale też bardzo wielu zwykłych i niezwykłych uczestników spotkań muzealnych. W szczególności doniosła dla pracy merytorycznej Muzeum Niepodległości okazała się współpraca z historykami tej miary co Andrzej Ajnenkiel, Jerzy Skowronek, Marian Marek Drozdowski, Andrzej Zahorski, Adam Dobroński, Anna Żarnowska, Paweł Wieczorkiewicz, Janusz Odziemkowski, Wiesław Jan Wysocki. Oddzielnie słowa gorącego i szczerego podziękowania należą się wszystkim darczyńcom, którzy przekazując tak wiele wspaniałych pamiątek i dokumentów pomogli nam stworzyć zupełnie nowe kolekcje. Zdarzające się niepowodzenia, drobne nieporozumienia czy popełniane błędy – co jest nieuniknione w każdej działalności publicznej – miały charakter marginalny, incydentalny, nie wpływając na zakłócenie ciągłości aktywnej i wielowymiarowej pracy Muzeum Niepodległości na rzecz społeczeństwa.

Mam nadzieję, iż w roku 2010 powstanie obszerna, ilustrowana „Kronika Muzeum Niepodległości 1990-2010”, która w pełni udokumentuje wszystkie najważniejsze dokonania placówki. Z uwagi na charakter i ograniczoną objętość niniejszego artykułu, wiele wątków i form mogłem tylko zasygnalizować, część zaś byłem zmuszony pominąć. Z pewnością 20-letnia działalność Muzeum Niepodległości zasługuje na bardzo szerokie, dogłębne podsumowanie. Do wykorzystania w nim pozostają jeszcze różnorodne materiały: dane statystyczne i sprawozdania merytoryczne, zaproszenia i programy imprez, zapisy dokumentalne (audio i wideo), teksty autorskie publikowane i niepublikowane poświęcone różnym formom pracy Muzeum, liczne wpisy do ksiąg pamiątkowych wystaw i in. Ale też, jak to bywa w związku z tego rodzaju jubileuszami, oprócz podsumowań podejmuje się zwykle dyskurs w sprawie dalszego rozwoju placówki. Zapewne niejedna debata zostanie w tej kwestii podjęta. Życzę nowej dyrekcji oraz pracownikom Muzeum Niepodległości, by wykorzystując dotychczasowe osiągnięcia mieli nadal możliwość skutecznego działania służącego zachowaniu charakteru i rangi, jak też dynamiki codziennej pracy tej placówki.